

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**  
**Факультет мистецтв**  
**Кафедра музикознавства, інструментальної та хореографічної**  
**підготовки**

«Допущено до захисту»  
Завідувач кафедри

Реєстраційний № \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_  
(підпис) (прізвище, ініціали)  
«\_\_\_\_\_» \_\_\_\_\_ 2024 р.

«\_\_\_» \_\_\_\_\_ 2024 р.

**ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ**  
**МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ КОМПОЗИТОРСЬКОЇ**  
**ТВОРЧОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА**  
**ВІТЧИЗНЯНИХ ФОРТЕПІАННИХ ТВОРІВ)**

Кваліфікаційна робота  
студентки групи МХКм-23  
ступінь вищої освіти «магістр»  
спеціальності 014.13 Середня освіта  
(Музичне мистецтво)  
Нікітіної Ольги Вадимівни  
Керівник: канд. мист-ва,  
доцент Чеботаренко О.В

Оцінка:

Національна шкала \_\_\_\_\_

Шкала ECTS \_\_\_ Кількість балів \_\_\_

Голова ЕК \_\_\_\_\_

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК \_\_\_\_\_

(підпис) (прізвище, ініціали)

\_\_\_\_\_  
(підпис) (прізвище, ініціали)

\_\_\_\_\_  
(підпис) (прізвище, ініціали)

\_\_\_\_\_  
(підпис) (прізвище, ініціали)

Кривий Ріг – 2024

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП</b> .....	3
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ КОМПОЗИТОРСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ</b> .....	7
1.1. Особливості виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва.....	7
1.2. Музичне мистецтво як фундаментальна основа патріотичного виховання.....	16
1.3. Основні аспекти виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва засобами композиторської творчості.....	26
Висновки до розділу 1.....	34
<b>РОЗДІЛ 2. ВИКОРИСТАННЯ КОМПОЗИТОРСЬКИХ ТВОРІВ ДЛЯ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА</b> .....	39
2.1. Творчість сучасних вітчизняних композиторів як фундаментальна основа виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва.....	39
2.2. Виховання патріотичних почуттів на засадах творчості польських композиторів.....	47
2.3. Міжкультурний діалог як основа патріотичного виховання майбутніх учителів музичного мистецтва.....	55
Висновки до розділу 2.....	58
<b>ВИСНОВКИ</b> .....	63
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ</b> .....	68

## ВСТУП

В сучасному світі, де глобалізація та взаємодія між різними культурами стають тенденцією, виховання патріотичних почуттів серед молодого покоління стає вкрай важливим завданням. Особливо це стосується майбутніх учителів музичного мистецтва, які є не лише посередниками у передачі знань та навичок, але й прикладом для наступних поколінь. Вчені відмічають велику роль мистецтва у вихованні патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва, що набуває особливого значення в сучасних умовах. Художній аналіз та інтерпретація композиторських творів дає можливість глибоко зануритись майбутньому вчителю музичного мистецтва у світ музичних образів, естетичних поглядів та ціннісних установок композиторів, тому особливого значення набуває творчість сучасних українських композиторів та західноєвропейських, яка має багато спільних рис з нашими національними традиціями (наприклад, творчість Ф. Шопена).

Вивчення та виконання на високому професійному рівні майбутніми вчителями музичного мистецтва фортепіанних творів західноєвропейських та українських композиторів дає можливість не тільки виховувати в них патріотичне почуття, але й створить підґрунтя для виховання патріотичних почуттів дітей і учнів в їх подальшій роботі в закладах середньої освіти (наприклад, на уроках мистецтва), де вони зможуть використовувати ці знання і навички для власного виконавського показу і розповіді дітям про творчість композиторів, його ціннісні установки, світогляд, що втілюються в семантиці творів.

Особливості виховання патріотичного почуття вивчали такі дослідники, як: О. Абрамчук, Л. Артеменко, І. Бех, С. Бойко, Г. Ващенко, Л. Канішевська, Д. Нагорна, С. Русова, та інші; роль мистецтва у вихованні ідентичності та почуття патріотизму досліджували вчені: С. Борисова, І. Єгорова, Т. Коваль, Н. Матвієнко, Г. Падалка, О. Сторонська, О. Стьопіна, Г. Тупікова та Г. Шевченко; особливості композиторської творчості західноєвропейських та

українських композиторів висвітлена в роботах таких дослідників, як: В. Белікова, А. Біднюк, В. Витвицький, М. Загайкевич, Л. Свірідовська, К. Стеценко, С. Тишко, О. Чеботаренко, В. Шульгіна та інших.

Не дивлячись на те, що існує багато досліджень з обраної тематики, є ряд проблем, які потребують подальшого вивчення, що і обумовило тему нашої роботи: «Виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва засобами композиторської творчості (на прикладі західноєвропейських та вітчизняних фортепіанних творів)».

**Мета дослідження:** визначити теоретичні аспекти виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва та засоби використання композиторських творів для впливу на виховання патріотичних почуттів.

Для досягнення цієї мети поставлені такі завдання:

- висвітлити сутність поняття та особливості виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва у контексті сучасних підходів;
- визначити основні аспекти виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва засобами композиторської творчості;
- проаналізувати особливості використання творчості сучасних українських композиторів як фундаментальної основи виховання патріотичних почуттів;
- висвітлити творчість польських композиторів як засадничу для виховання патріотичних почуттів майбутніх вчителів музичного мистецтва;
- виявити значення міжкультурного діалогу для виховання патріотичного почуття майбутніх учителів мистецтва.

**Об'єкт дослідження** - процес виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва засобами композиторської творчості.

**Предмет дослідження** – актуальні аспекти композиторської творчості західноєвропейських та вітчизняних композиторів як фундаментальні для виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва.

**Методи** дослідження: історико-культурологічного аналізу; текстуального та компаративного аналізу; жанрово-стильового та виконавського аналізу; біографічного аналізу, особливе місце займає застосування психологічного підходу.

**Практичне значення** полягає у розробці аналітичного матеріалу щодо особливостей використання композиторських творів для виховання патріотичних почуттів студентів на заняттях з музичного інструменту, який можуть використовувати студенти під час самостійної роботи на музичними творами та під час практики на уроках музичного мистецтва. Результати дослідження можна використовувати під час проведення індивідуальних занять із дисциплін «Музичний інструмент», «Виконавський практикум та методика викладання музичного інструменту».

**Апробація дослідження.** Основні положення кваліфікаційної роботи висвітлювалися у вигляді доповіді на XII Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції студентів, аспірантів «Актуальні проблеми мистецької освіти і художньої культури» (23 травня 2024, Київський столичний університет ім. Бориса Грінченка).

Результати кваліфікаційної роботи відображено в публікації:

Нікітіна О. Виховання патріотичних почуттів засобами фортепіанної музики західноєвропейських та вітчизняних композиторів. *Актуальні проблеми мистецько-педагогічної освіти*: зб. наукових праць. Вип. 16 / ред. І.М. Власенко (відп. ред.) О.І. Шрамко, О.О. Петренко. Кривий Ріг : ФОП Маринченко, 2024, с. 68-71.

**Структура та обсяг роботи.** Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів (перший розділ складається з трьох підрозділів, другий – з трьох підрозділів), висновків до кожного розділу, загальних висновків,

списку використаної літератури (81 позиції). Основний зміст роботи викладено на 67 сторінках тексту.

## РОЗДІЛ 1

# ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ КОМПОЗИТОРСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ

### 1.1. Особливості виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва

Вчені зазначають, що сьогодні пріоритетним напрямком у процесі розбудови української держави є формування патріотичних почуттів та цінностей. У сучасних державних програмах визначаються основні стратегічні завдання щодо виховання в молоді любові до Батьківщини на основі провідних національних і загальнолюдських цінностей. Патріотизм, розвитку якого раніше присвячували багато зусиль, поступово втратив свою значимість та важливість. Як зазначають, до розвитку патріотизму серед молоді все більше ставляться формально, відбиваючи цим бажання бути патріотом і викликаючи сумнів щодо доцільності цієї особистісної якості [53].

Як зазначають науковці, патріотизм – це почуття, принципи, моральні цінності. Почуття патріотизму як моральної цінності найбільш чітко відповідає антропологічно орієнтованому світогляду людини. На думку науковців, патріотизм майбутнього вчителя музики – це насамперед любов до Батьківщини та народу, турбота про добробут, усвідомлення необхідності становлення суверенної, правової, демократичної та соціальної держави, готовність служити Батьківщині, захищати національні інтереси України [7, с. 28].

Ми доєднуємось до думки С. Терпищого, який вважає, що в умовах війни освіта може відігравати ще більш вирішальну роль у вихованні патріотизму та національної ідентичності. Війна може створити відчуття невизначеності та незахищеності, що може призвести до почуття відчуженості від своєї країни та її народу. Громадянська освіта може допомогти учням

зрозуміти складність патріотизму та національної ідентичності в контексті війни, а також розвинути глибше усвідомлення цінностей і принципів, які визначають їхню націю [63].

Як зазначає Ю. Івченко, «патріотизм полягає в духовності, громадянськості та соціальної активності особистості» [35, с. 157]. На думку вчених, поряд з особливістю патріотичного виховання стає проблема патріотичної свідомості, дослідження якої має ряд наступних аспектів:

а) філософсько-патріотична свідомість як джерело активності особистості в актуальному та потенційному середовищі життя;

б) психолого-патріотична свідомість, як рівень психічного життя особистості, що відображає своєрідність соціального світу і виражається в розвитку регуляторів поведінки, суспільних відносин і діяльності людини, спрямованих на створення міцї Вітчизни, і забезпечують готовність до екстремальних умов захисту Батьківщини;

в) соціологічно-патріотична свідомість як сукупність орієнтацій, інтересів, уявлень людей, об'єднаних у соціальні групи, які диференційовані за різними ознаками, щодо інтересів суспільства в цілому, державної політики, міжнародних відносин, особистих життєвих перспектив та їх детермінанти [35].

У структурно-семантичному і функціональному відношенні суспільна (у тому числі національна) самосвідомість особистості є складною системою, що містить численні елементи та їх зв'язки [12]. У своєму історичному розвитку вона проходить довгий шлях самовдосконалення від елементарних уявлень, стереотипів і норм до високорозвиненої цілісної системи переконань і цінностей. Основний зміст структурних елементів національної свідомості визначається функціями, які вона виконує в суспільному житті. Дослідник С.М. Бойко виділяє три її основні функції: пізнавальну, ціннісну, регулятивну [12].



Серед архетипів національної свідомості особистості по відношенню до особистості та суспільства український дослідник В. Юрченко визначає наступні:

- стимулювання самопізнання та самоаналізу через дослідження орієнтирів і духовних джерел самотворення;
- знання національних і культурних традицій свого роду чи народу, усвідомлення суспільної значущості своєї діяльності та сенсу життя в цілому;
- духовні основи та формування життєвої мудрості – обов'язок громадянина та почуття особистої відповідальності перед попередніми та майбутніми поколіннями [73].

Якщо досліджувати виховання патріотичних почуттів в історико-філософському аспекті, можна виявити, що як соціально-історичне явище, воно детерміноване такими особливостями суспільства, як: соціально-політичні, економічні, етнокультурні та інші. Аналіз літератури дозволяє стверджувати, що проблему патріотичного виховання, а також його роль у формуванні людини постійно вивчають не тільки українські мислителі різних поколінь та поглядів.

Феномен «патріотизму» в історії західної філософії, як зазначають вчені, мав значний вплив на формування цінностей та ідеалів кожного суспільства. Основу почуття патріотизму складала така почуття, як прив'язаність до власної країни, готовність завжди працювати на її благо та захищати від ворогів. Так, британський філософ Г. Філд наголошував, що у давнину такі філософи як Платон та Арістотель вважали патріотизм важливим елементом моралі та виховання громадян [81]. Вони підкреслювали важливість приналежності кожного громадянина до спільноти та відданості своїй країні. Досліджуючи поняття «патріотизму», треба зазначити важливість ідей Платона, в яких на перше місце ставились національні інтереси, на відміну від особистих.

Важливим фактом є те, що філософ вперше звернув увагу на питання патріотичних цінностей в контексті народного виховання. Для патріотичного

виховання важливо, щоб молодь виховувалась в таких умовах, які дозволять їй краще зрозуміти інтереси країни. Як зазначає О. Кислюк, Арістотель продовжує свою думку, стверджуючи, що громадянська освіта є ключем до стабільності нації. В історичному контексті треба зазначити, що в середньовіччі поняття патріотизму витіснялось вірою та лояльністю до церкви, але знов ідеї націоналізму вже виникли в епоху Просвітництва, коли почали формуватися сучасні держави [3].

Так, філософ-просвітник Ж.Ж. Руссо у своєму романі «Еміль або про виховання» стверджує, що людина є громадянином суспільства і тому її виховання є передумовою успішного формування громадянських цінностей [80]. Для філософа важливо, щоб особистість була високоморальною, тому що високоморальна людина може свідомо стати патріотом нації.

Німецький філософ Іммануїл Кант також стверджував, що патріотизм є «моральним обов'язком», який вимагає від людей ставити інтереси країни вище власних. На його думку, громадяни повинні бути лояльними та гідними довіри до своєї країни, а країна у свою чергу, повинна захищати права і свободу своїх громадян [78].

Наступним важливим напрямком вивчення поняття патріотизму є взаємозв'язок між патріотизмом і національною ідентичністю, який активно вивчається та досліджується вченими. Так, політолог Бенедикт Андерсон припустив, що патріотизм є формою «уявної спільноти», побудованої через спільний досвід, мову та культурні практики [2].

У XIX-XX століттях поняття патріотизму було пов'язаним із поняттям національної самосвідомості та боротьбою за незалежність. Філософи, такі як Джон Стюарт Мілль, акцентували свою увагу на важливості індивідуальної свободи та прав людини, що стали важливою основою для подальшого розвитку поняття патріотизму [45]. В коло проблем сучасних філософських дискусій про патріотизм входять більш глобальні, що пов'язані з впливом патріотизму на міграцію, глобалізацію та суспільну справедливість та інші. На

думку вчених, дуже важливо зберегти існуючий баланс між патріотизмом та космополітизмом, унікальність культур та традицій кожної нації.

Українська філософська думка про феномен патріотизму відображена в творчості цілого ряду видатних філософів. Одним із найвідоміших українських філософів, що писали про патріотизм, є Григорій Сковорода, український філософ, поет і композитор XVIII ст. Г. Сковорода розробив власну філософську систему, в якій поєднав елементи східної та західної філософії; багато писав про патріотизм і пов'язані з ним поняття, такі як націоналізм і космополітизм [22].

Як зазначають вчені, в своїх творах Г. Сковорода розрізняє патріотизм вузький і широкий, важливим є те, що останній, на його думку, ґрунтується на загальнолюдських засадах моралі та справедливості. За його думкою, справжні патріоти повинні керуватися милосердям і прагнути сприяти добробуту не лише своєї країни, а й усього людства. Таким чином, погляди Г. Сковороди на почуття патріотизму вважають передвісником новітніх філософських поглядів. Особливістю почуття патріотизму є те, що воно розуміється як внутрішній стан людської душі, що ґрунтується на любові до ближнього та рідного краю [65].

Значний вклад у розвиток поглядів на почуття патріотизму внесла Леся Українка, яка також висловлювалася щодо цього поняття. Аналіз її творчості виявляє втілення ідеї любові до рідної землі, культури та мови як основи патріотизму. Таким чином, українські філософи розглядали патріотизм з одного боку, як політичну концепцію, з іншого – як важливий моральний та етичний принцип, який виховує в людині почуття відданості своїй нації та її цінностям.

Роль виховання у формуванні патріотизму та національної самосвідомості завжди була актуальною проблемою. Деякі дослідники стверджують, що саме школи відіграють вирішальну роль у вихованні патріотизму молоді, виховуючи в учнів гордість і відданість своїй країні. Наприклад, американський політолог Самуель Гантінгтон стверджував, що

саме школа відіграє важливу роль у формуванні патріотизму та національної ідентичності, навчаючи учнів історії, цінностям і традиціям своєї країни [77].

Важливе значення для розуміння патріотичних цінностей як педагогічної категорії має педагогічна спадщина А. Макаренка. На його думку, справжній патріот повинен володіти такими основними якостями, як: воля, мужність, рішучість, почуття власної гідності, гордість за свій народ, почуття честі. Усі ці найважливіші цінності вчитель поєднує із загальним поняттям «культура людини», яка, на його думку, повинна включати освіченість, дисциплінованість, відповідальність, ввічливість, доброзичливість, вміння володіти собою, впливати на оточуючих, вміння бути веселим, вміння боротися, вміння будувати, вміння жити, вміння любити, вміння бути щасливим [42, с. 225].

Автор Українського педагогічного словника С. Гончаренко вважає патріотизм «одним з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури»; вчений наголошує, що патріотизм є соціально-історичним явищем, він виявляється в практичній діяльності у вигляді патріотичних поглядів і переконань і спрямовується на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів» [24, с. 249].

Заслуговують на увагу й погляди видатного українського педагога В. Сухомлинського, який розглядав патріотизм як поєднання моральних і політичних ідей, моральних почуттів. Патріотичні почуття, зазначав педагог, трансформуються в стійкі духовні утворення – цінності, погляди, ідеали, переконання. Але це відбувається тільки тоді, коли особистість добуває їх дослідницьким шляхом і працею, щоб засвоїти певну систему відомостей, естетичних образів, національних традицій, знань [60].

У педагогіці та психології поняття «патріотизм» розглядається як один із важливих компонентів особистості, що впливає на всю її поведінку та комунікацію з іншими. На основі аналізу літератури, можна зазначити, що почуття патріотизму є важливим елементом виховання молодого покоління,

саме почуття патріотизму може сприяти формуванню позитивного ставлення до своєї країни, її культури та історії.

С. Русова (громадська і культурно-освітня діячка та педагог), зауважувала, що виховання і навчання мають завжди відповідати національним інтересам Української Держави. Важливим фактором є врахування звичаїв, традиції, всього того, що складає унікальність українського народу. На її думку, головне місце в системі виховання посідає патріотичне виховання, яке є цілеспрямованим виховним процесом. Цей процес формує почуття, думку та свідомість молоді, засобами формування є рідна мова, усна народна творчість. На її думку, важливим є внесення історії та релігії українського народу в зміст освіти [54].

Багато спільного у поглядах можна побачити у працях Г. Ващенко. Видатний український педагог, учений, кандидат богослов'я активно виступав за відродження української національної культури та української школи. Він наполягав на тому, що сутність українського патріотизму повинна бути відображеною в ідеалах національного виховання [15].

До кола важливих аспектів, що мають вплив на патріотичне почуття Г. Ващенко відносить віру в Бога, моральний закон, в основі якого лежить творення добра, загальнолюдських і національних цінностей. Науковець наголошує на важливості для людини служіння Богу та Україні, виконання та поваги до заповідей морального кодексу поведінки. На його думку, важливими засадами патріотичного виховання є: любов до Батьківщини, любов до народу, любов до рідного краю, природи, до української мови, культури, історії, повага до національних та родинних традицій, служіння Богу як абсолютній Правді, Красі, Справедливості [16].

Н. Волкова зазначає, що виховання нації «ґрунтується на патріотизмі, національній самосвідомості, культурі міжнаціональних відносин, загальносвітової свідомості, правосвідомості, політичній культурі, дбайливому ставленні до природи, моралі та розвитку культури» [21, с. 110]. На її думку, поняття «патріотизм» входить як важлива складова

громадянського виховання, тобто як «глибоке громадянське почуття, змістом якого є любов до свого народу, Батьківщини, усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, вболівання за його майбутнє» [21, с. 111].

Велику роль у формуванні патріотизму, як відмічають дослідники І. Бех і К. Чорна, грає емоційно-чуттєва сфера, тому що емоції і почуття дуже яскраво виражають всі духовні запити й прагнення людини, її відношення до оточуючого середовища. Ми доєднуємось до визначення патріотизму як «важливої частини суспільної свідомості, що виявляється в колективних ставленнях, почуттях і цінностях до власного народу, способу життя, національних досягнень і звершень, культури, традицій, героїчного історичного минулого і сучасного розвитку єдиної нації, до безмежних природних багатств Батьківщини» [7, с. 36].

Р. Петронговський під патріотизмом розумів здатність учнів глибоко розуміти власну ментальність, поважати український народ, історію країни, брати активну участь у виховній та навчально-перетворювальній діяльності на користь та задля зміцнення та розвитку Батьківщини. Як зазначав автор, виховання патріотичного почуття може досягти позитивних результатів лише за умови впровадження його в загальний навчальний процес та при підтримці, закріпленні та поглибленні в різноманітних видах діяльності (таких як: наочність, ігри, праця, святкові зв'язки, соціальної роботи, дія) [51, с. 61].

Важливим є те, що в психології патріотизм розглядається як, з одного боку, загальне становлення індивідуальної свідомості; з іншого – суспільної свідомості. Сутність патріотизму визначається наступними функціями: інтеграцією, активним перетворенням, пристосуванням, ідентифікацією та розвитком. Можна зазначити, що патріотизм визначає найвищу і найсильнішу духовну силу, яка створює позитивну життєву позицію особистості.

Важливим почуттям, що відрізняє патріотизм дослідниця Л. Канішевська вважає внутрішнє бажання працювати на благо країни. Таким чином, на її думку, патріотизм не обмежується тільки почуттям любові та гордості за Україну. Найвищим проявом моральної норми поведінки людей Л. Канішевська вважає героїзм. На її думку, героїзм стає вимогою соціального розвитку життя суспільства. Ця специфічна форма патріотизму базується на морально-психологічній готовності робити усвідомлені дії на користь свого народу і суспільства з виявом волі й мужності, здатності до подвигу і самопожертвування [36].

Подібний погляд на почуття патріотизму, як суспільно-моральну засаду, можна виявити в роботі М. Ярмаченка. Дослідник вважає, що ставлення людей до рідної країни проявляється в певних вчинках і ряді складних соціальних почуттів. Ці показники можуть свідчити про любов до Батьківщини. Серед важливих критеріїв любові до країни автор зазначав наступні: дбати про національні інтереси та історичну долю країни; бути готовим до самопожертви заради неї, бути відданим державі та боротися з ворогом; поважати її соціальні та культурні досягнення; співчувати стражданню народу; негативно ставитись до суспільних негараздів; поважати історію та вікові традиції Батьківщини [50].

Український вчений О. Вишневецький створив виховну теорію, що базувалась на таких важливих цінностях, як: мораль, патріотизм, демократія, прихильність, характеристика, природна свідомість. Мораль розуміється як поєднання абсолютних та вічних цінностей; патріотизм базується на національних цінностях; демократія включає громадянські цінності; прихильність культивує сімейні цінності; характеристика втілює цінність особистого життя; природна свідомість відноситься до екологічної цінності.

Аналіз літератури дає можливість виокремити три основні види патріотизму, що продовжують погляди О. Вишневецького:

- етнічний (заснований на почутті приналежності нації, її мови, культури, історії);

- територіальний (що відноситься до певної території, ландшафту, клімату тощо);

- державний (що передбачає виховання світогляду громадян) [19, с. 152].

Враховуючи складну природу патріотичного почуття, а також той факт, що патріотичні цінності не є раціональними абстрактними поняттями, а виховуються в умовах конкретної національної культури, людина стає свідомим патріотом та носієм своєї рідної культури в тому випадку, коли усвідомлює власну причетність до неї.

Таким чином, на основі проведеного аналізу, можна зазначити, що виховання почуття патріотизму є досить складним і тривалим процесом, який має глибокі історичні коріння. Виховання почуття патріотизму є завжди актуальною і важливою проблемою в житті суспільства, тому використання потенціалу мистецтва, пошук нових шляхів і методів його застосування для виховання патріотичного почуття майбутніх учителів музичного мистецтва складає важливу галузь для вивчення.

## **1.2. Музичне мистецтво як фундаментальна основа патріотичного виховання**

Згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання в системі освіти України, національно-патріотичне виховання дітей та молоді є «комплексною системною і цілеспрямованою діяльністю органів державної влади, освітніх закладів, громадських організацій, сім'ї та інших соціальних інститутів» [38, с. 4/59]. Ця системна діяльність направлена на формування високої патріотичної свідомості молоді, виховання почуття вірності і любові до Батьківщини. Серед важливих орієнтирів пропагуються: турбота про благо українського народу; готовність захищати національні інтереси, цілісність та незалежність України. Визначається, що формування ціннісного ставлення



молоді до українського народу, Батьківщини, держави, нації є важливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання [38].

На основі аналізу літератури [14, 15, 17, 46], можна зазначити, що багато дослідників на високий щабель відносять мистецтво як найпотужніший засіб національного виховання. Про виховний потенціал музичного мистецтва писали композитори Б. Фільц, М. Лисенко, С. Воробкевич, К. Стеценко та інші. Різноманітні питання виховання патріотизму особистості засобами музичного мистецтва глибоко розкрито в різноманітних наукових дослідженнях (наприклад, С. Борисової щодо формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами українського музичного мистецтва; О. Стьопіної про виховання патріотизму студентів через комплекс взаємодіючих мистецтв, та ін.).

Вчені зазначають, що на культуру країни завжди мають величезний вплив історичні події; соціальні, політичні та економічні зміни. Все це знаходить свій відбиток у музичному мистецтві як важливій складовій частині культури. Через композиторську творчість музика втілює спогади про минуле, відбиває сучасні соціальні проблеми, пропонує різні варіанти майбутнього. Музика має свою мову і свою виразність, подібно до того, як в літературі використовуються слова. Музичні звуки складаються і утворюють мотиви, фрази та речення; через їх емоційне сприйняття, можна навчитись розуміти композиторську мову, співпереживати їй і отримати відчуття приналежності до певної культури.

Як зазначають дослідники, кожна країна має свій особливий стиль, свою музичну мову (жанрову основу, ладо-мелодійну інтонацію та ритм). Для української культури велику роль грає саме народна пісня (відомий вислів «Пісня - душа народу»). Таким чином, співочість як основа української культури визначає значення музики для національної ідентичності. Багато українських композиторів та науковців зазначали важливість української пісні як основної складової шкільного навчального процесу. Так, К. Стеценко говорив, що нашою гордістю є наші пісні, в яких відбивається історія країни.

Цей пісенний скарб може воскресити національний як дух нашого народу, так і національне самопізнання» [58].

Проблеми музичної освіти як важливої частини музичної культури і основи суспільства досить глибоко вивчала В. Шульгіна. За визначенням української науковиці, докторки мистецтвознавства, музичне виховання – це «процес і результат засвоєння системи музичних знань і умінь, спосіб формування естетичного ставлення і гуманних рис характеру, розвитку музичних здібностей і творчої діяльності та розвитку потенціалу особистості [72, с. 7].

Як зазначають науковці, важливою метою музики є виховання особистості. Цей процес відбувається на основі залучення українських класичних творів, народних пісень та сучасних композиторських творів. Важливим фактором для розвитку країни стало у 1991 році проголошення її незалежності. Ця подія привела до розуміння важливості, унікальності і необхідності майбутнього розвитку саме національної культури, що повинна спиратись на народно-патріотичні виховні традиції. Кожна національна школа повинна сприяти вихованню почуття відданості та любові до місцевої культури у молодого покоління. Національна виховна ідея є тим стрижнем, що сприяє згуртованості національних освітніх закладів навколо ідеї досягнення найвищих патріотичних цілей.

Д. Нагорна, дослідуючи проблеми патріотичного виховання, відмічала, що для видатного українського педагога В. Сухомлинського вплив музичного мистецтва мав величезну роль на виховання особистості, тому, що «без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури» [47, с. 200]. Ця думка є дуже важливою для нашого дослідження, тому що вона виражає погляди видатного діяча на музичне виховання як фундамент і першооснову виховання особистості. Крім того, В. Сухомлинський зазначав, що важливе місце в процесі виховання належить саме інструментальному музикуванню, тому що композиторські твори

дозволяють навчитись розуміти специфічну систему засобів музичної виразності, музичних явищ і законів, виховувати емоційне сприйняття і реакцію на музичний розвиток, художні образи [71].

На виховання патріотичного почуття, як відмічають дослідники, має позитивний вплив інструментальне музикування. Засобами музики можна не тільки розвивати моторику (професійну техніку гри на музичному інструменті), координацію та креативність під час виконання музичного твору, але й ширше – інструментальне виконавство може стати засобом формування національної свідомості та виховання патріотичних почуттів. Важливим є те, що патріотичне виховання має бути втілено без примусу до прийняття певних поглядів чи ідеології, тому що його основною метою є виховання поваги до своєї країни, любові до її культури (музичної культури), історії та народу.

Ми приєднуємось до думки І. Єгорової, яка зазначає, що лише за наявності музичної діяльності можливе широке засвоєння музичної культури народу. Саме на цій основі формується національна самосвідомість. Музична педагогіка виділяє три основні види творчої музичної діяльності, на основі яких складаються «соціально-музичні інституції культури» – це діяльність композитора, виконавця і слухача [28 с. 3].

Аналіз досліджень, що пов'язані з складною і різноаспектною проблемою виховання патріотичних почуттів, дав можливість визначити, що найбільш ефективним засобом для цього процесу є національне музичне мистецтво (композиторська творчість). Важливим фактором, який впливає на ефективність застосування цього матеріалу є підготовленість майбутнього учителя, його професійний рівень, накопичений репертуар композиторських творів. Чим вище професійний рівень майбутнього учителя музичного мистецтва, тим глибше його розуміння композиторських творів, що у майбутній діяльності може проявитися в умінні зацікавити учнів музичним твором, активізувати їх уяву та художньо-образне мислення, цікаво розкрити жанрові особливості, кваліфіковано підбирати твори для виконання з урахуванням життєвого досвіду учнів та вікових особливостей. Тому в цьому

процесі величезне значення має власне виконання на високому професійному рівні майбутнім учителем музичного мистецтва композиторського твору – високохудожнє та виразне, емоційне та віртуозне.

Цікавий погляд у контексті психологічного підходу демонструють дослідження Г. Ващенко, в яких він розглядає вплив мистецтва у порівнянні з наукою. Ми погоджуємось з тим, що сприймання музики базується на інтуїтивному рівні, що захоплює, надихає, саме тому молодь легко сприймає мистецтво, захоплюється знаходженням у такому емоційному стані [16]. Відомі приклади, коли видатні математики, фізики, тобто люди точних наук вміли грати на музичних інструментах і полюбили процес музикування. Є думка, що заняття музичним мистецтвом стають гарним підґрунтям для розвитку розумових процесів дітей для успішної діяльності в галузі точних наук.

Як зазначають науковці, музичне мистецтво може мати значний вплив на ставлення до патріотизму як суспільного явища, що, з іншого боку, може змінити поведінку особистості. Відомо, що українські пісні можуть виступати основними символами самоідентифікації особистості як громадянина країни, патріота. Як зазначає Абрамчук О.В., слухання та виконання музичного твору розвиває самоідентичність зі своєю країною. Ми приєднуємось до думки про те, що тільки чітке усвідомлення своєї мрії, ідеї та мети дає можливість відпрацювати свою точку зору і стати патріотом [1].

Історичний аналіз наукових джерел свідчать про те, що музичне мистецтво завжди мало на людство великий вплив, оскільки музика, на думку С. Русової, «розвивається разом із розвитком найвищих ідеалів особистості, іде в супроводі величних подій історичного життя, в супроводі розвитку релігійних ідеалів» [54, с. 289]. На думку дослідниці, у процесі спілкування з мистецтвом відбувається особлива активізація свідомості особистості, оскільки художній твір сприймається як відтворення дійсності та виражає та втілює авторський естетичний погляд на середовище, що оточує його.

Існує думка про те, що різні аспекти і проблеми реальності (реального буття) в контексті їх взаємин із людиною, знаходять свій відбиток у мистецтві, в якому втілюються в специфічній формі ці відносини. У мистецтві також відбивається специфіка певного періоду часу, культури, розкривається сутність, унікальні джерела та тенденції розвитку. В художніх творах втілюється розуміння цінності життя, домінанти культури, тобто ті ціннісні позиції, що не лише збагачують своїх слухачів відчуттями та знаннями, але й направляють їх ставлення до світу. Як зазначають вчені, через розвиток творчої уяви, здатності розуміти і втілювати в інтерпретації різноманітні явища в їх цілісності та конкретності композиторських творів, музичне мистецтво може позитивно впливати на культуру мислення та світосприйняття людини, що сприятимуть і вихованню патріотичного почуття особистості.

Музичне мистецтво можна використовувати як вагомий інструмент впливу на виховання тому, що, виявляючи чіткі сугестивні й імперативні функції, воно спроможне навіювати людині певні думки, почуття й інстинкти. Специфічною рисою музичного мистецтва є те, що воно сприймається в першу чергу, на емоційному рівні свідомості, тому вплив цього виду мистецтва здійснюється безпосередньо на почуття слухацької аудиторії. Саме тому, композиторська творчість завжди відігравала важливу роль у вихованні та утвердженні патріотичних почуттів серед народу і особливо, серед молодого покоління. Тому, музика, як найвиразніша форма мистецтва, має особливу і унікальну здатність на різному рівні сприймання донести до слухача глибокі емоції, відчуття та ідеї. Композитори, використовуючи свої унікальні стильові й стилістичні засоби виразності, свою мову здатні вразити яскравими художніми образами серця людей, відтворити національний дух та історичні події, які формують нашу свідомість.

Як зазначають, свідомий митець, який у своїй творчості втілює особливості національної культури, національний зміст у соціокультурному і навіть політичному просторі, використовує такі чинники, які сприймаються в

уяві глядача як символ, код нації. Таким чином, всі ці риси, такі як: пошук засобів і форм вираження самобутності за національною ознакою; прагнення до культурної автономії через відтворення та художнє переосмислення типових рис, міфології, ментальності, фольклору – стають фундаментом для традицій національного стилю. На думку О. Кушнірук, саме музичний націоналізм можна вважати вищим ступенем реалізації національної ідеї у композиторській творчості. На її погляд, музичний націоналізм формує унікальну концепцію, зміст якої полягає у свідомому й цілеспрямованому відтворенні в композиторській творчості засобами музики яскравих національно-ментальних атрибутів, цінностей, ідей, моделей мислення і філософствування, психоемоційних особливостей, темпераменту, світосприйняття та світогляду [40, с. 43].

Як зазначають дослідники, одним із важливих ідентифікаторів і показників композиторської творчості являється національний фактор, який втілюється композитором через характерні риси, що відображують місцевий соціум, певні архетипи, сталі традиції. Це все відбивається в композиторській творчості – оригінальних інструментальних творах (наприклад, у фортепіанних творах). Кожний композитор дуже відповідально ставиться до ідейного змісту власного твору. Такий свідомий, цілеспрямований підхід до ідейного змісту музики є результатом його творчої рефлексії, відображення крізь призму власних стильових уподобань і пріоритетів важливих національних ідеалів, національних мрій під впливом конкретних історичних і політичних факторів. Це все формує концепцію музичного націоналізму.

Ян Шан Дин вважав, що національна музика виконує важливу подвійну функцію, з одного боку – продовжує розвиток національної культури, з другого – сприяє стабільності в її успадкуванні підростаючим поколінням. Ознайомлюючи молоде покоління з національною музикою, педагоги розкривають перед ними прекрасну культуру нації, формуючи прагнення зберігати і розвивати її [74, с. 89].

Розглядаючи українську фортепіанну музику в її загальнокультурному контексті як важливий засіб виховання патріотичного почуття, особливу увагу слід звернути на її етнічні та стильові особливості. Як зазначав С. Тишко, в національному стилі в музиці відбувається корекція індивідуального та історичного стилів в умовах конкретної національної культури. Аналізуючи феноменологічні риси української фортепіанної музики, Г. Ніколаї зазначає, що в національному стилі в музиці відбувається процес адаптації та генерування стильових ознак. В національному стилі відбувається відбір та синтезування стійких ознак фольклорної та професійної музики народу, асиміляція різних елементів інших музичних культур, що перетворюється у конкретну систему засобів музичної виразності» [41, с. 127].

Для виховання патріотичного почуття, на нашу думку, треба обирати твори композиторів, які яскраво втілюють ідеї боротьби за національні інтереси, віддзеркалюють історичні події, втілюють свою любов до Батьківщини. Ми звернулись до творчості західноєвропейських композиторів-романтиків, в творах яких яскраво виражені відчуття національного стилю, що безпосередньо пов'язані з активною національною боротьбою народів за незалежність, державність і власну культуру. Серед західноєвропейських композиторів, які борються за власну політичну та мистецьку незалежності, слід згадати Ф. Шопена, І. Падеревського, А. Дворжака, Ф. Ліста, Б. Бартока та багатьох інших, чий мистецькі досягнення постають як свідомо національні.

Музика, як відомо, завжди відігравала вирішальну роль у рухах опору, слугуючи потужним інструментом для об'єднання спільнот і вселяння надії та стійкості серед учасників. Тому, певні композиторські музичні твори (фортепіанні твори), видатні виконавці та провідні жанри стають значущими в контексті виховання патріотичних почуттів, їхні тексти та мелодії перегукуються з переживаннями та емоціями композиторів.

Як зазначає Дж. Абрахам, творчість Ф. Шопена символічно репрезентує польську ідентичність через вплив його на національно-патріотичний контекст та транснаціональне поширення його творів. Популярність музики

Ф. Шопена зростає з кожним роком, переміщення її через національні кордони та сприйняття його музики в різних контекстах і культурах вплинули на сприйняття польськості в його композиціях. Музика Ф. Шопена часто викликає почуття туги та ностальгії композитора за Батьківщиною, втілюючи красу та багатство польської культури в його мелодії та гармонії [75].

Музика Фредеріка Шопена та його роль як національного героя зробили його емблематичною постаттю для руху опору в Польщі. Його вимушений переїзд з Батьківщини до Франції через політичні заворушення та подальша присутність у Парижі зміцнили його статус символу стійкості та непокори польського народу. Музика Шопена (особливо фортепіанна) сприймалася як глибоко національна, що відображала суть польської ідентичності та зображувала боротьбу та прагнення країни.

Друга унікальна постать, це видатний польський піаніст-віртуоз, композитор і громадський діяч, І. Я. Падеревський. Він був відомий, як активний політик, який теж став символом незламності духу своєї Батьківщини, що сприяв відродженню Польщі, розвитку та піднесенню країни до світового мистецького рівня. Для нас важливим є те, що його творча спадщина включає численні твори на патріотичну тематику. Його творчість стала символом національної музики та візитною карткою польської національної ідентичності далеко за межами держави. Як зазначає дослідниця Г. Ніколаї, багато його творів (наприклад, Польська фантазія для фортепіано та оркестру, Соната для скрипки та фортепіано a-moll та деякі інші) є яскравими прикладами концепції музичного націоналізму в польській музиці. Дані твори є своєрідними символами самоусвідомлення нації, музичною енциклопедією її духовності, ментальності, емоцій, переживань, уособленням цілеспрямованої боротьби за власну незалежність [47].

Таким чином, виконуючи фортепіанні твори названих авторів, майбутні вчителі музичного мистецтва доєднуючись до фортепіанної скарбниці польської музики знайомляться з особливостями польської культури, провідних ідей, що хвилювали композиторів, вивчають провідні жанри та



захоплюються красою мелодійної природи творчості, гармонічною своєрідністю мови, тобто до тих провідних рис, які сприяють розумінню почуття патріотизму їх авторів.

Але головне місце у репертуарі майбутніх учителів музичного мистецтва повинні займати фортепіанні твори українських композиторів. На нашу думку, головним завданням під час занять з музичного інструменту має бути не тільки оволодіння професійними інструментальними навичками гри на музичному інструменті, але головне – збагачення майбутніх вчителів музичного мистецтва знаннями про музику України, про багатовіковий духовний досвід українського народу, про музичну скарбницю в якій оспівується високі моральні та емоційні почуття. Розуміння та інтерпретація майбутніми учителями музичного мистецтва творів українських композиторів дає можливість осмислити красу музики, відчувати через звернення композитора до витоків народного музичного мистецтва, традицій, звичаїв українського народу високі моральні і духовні цінності, патріотичні настрої, що сприятимуть вихованню почуття патріотизму.

Ми вважаємо, що фортепіанні твори Богдани Михайлівни Фільц повинні більш активно залучатись до репертуару сучасних музикантів-виконавців. Музична творчість Б. Фільц є прикладом активної реакції композиторки на навколишній світ, життя та суспільні події. Тож у фортепіанних композиціях, яких налічується близько 70 творів, можна почути як яскраву данину українській природі, так і емоційний стан та настрої людини, а також «звучання» відгуків важливих історичних та соціальних подій. Неперевершена фортепіанна музика композиторки має своєрідне інтонаційне забарвлення, що наповнює її мелодичну лінію, гармонію та метроритмічну основу. Це унікальний карпатський фольклор, завдяки якому композиторка оспівує красу карпатських гір та їх людей [11, с. 13].

Фортепіанні мініатюри, різнопланові і контрастні за характером, які об'єднані у цикли: «Музичні присвяти», «Шість візерунків», «Калейдоскоп настроїв», «Київський триптих», «Закарпатські новелети», «Три п'єси для

фортепіано на теми лемківських народних пісень» – створюють ціле коло яскравих образів, які дають уяву про унікальність української культури, фольклорних витоків, жанрового різноманіття. Б. Фільц у своїй творчості продовжує модернізацію різних форм та жанрів, збагачує музичну мову, розширює образну та емоційну сфери. Особливого значення набуває фортепіанний цикл «Музичні присвяти», в якому втілені враження від минулого і данина українським видатним композиторам, які залишили особливий слід не тільки в її житті, але й в культурі України.

Отже, значення музичного мистецтва як важливого засобу патріотичного виховання важко переоцінити. Українські просвітителі, діячі культури і мистецтва з-поміж розмаїття виховних засобів виявили визначальну роль української та західноєвропейської інструментальної, а саме фортепіанної музики у вихованні національної самосвідомості.

### **1.3. Основні аспекти виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва засобами композиторської творчості**

Українська культура сформувала свій архетип національного характеру. На основі аналізу досліджень, можна зазначити, що ця мета була досягнута у творчості Г. Сковороди, І. Вишенського, П. Куліша, Т. Шевченка, П. Юркевича, Д. Чижевського, І. Нечуя-Левицького, а також у дослідження вчених української діаспори, які мали історико-теоретичні орієнтири на світову філософію, культурологію, аналітичну психологію (наприклад, у Е. Онацького, О. Кульчицького, Б. Цимбалістого, М. Шлемкевича та ін.). Провідними ознаками національного характеру, на думку багатьох дослідників є наступні стійкі загальні риси української ментальності: яскрава емоційність, інтелект і воля; поетичність, ліричність, здатність до занурення у «внутрішній світ»; схильність до прихованості, занурення у свій внутрішній світ (концепція «людини душевної», у якої душа представляється цілим

мікрокосмосом); рухливість, спонтанність та рефлексивність свідомості; тонке почуття гумору і артистизм; активна дієвість, неспокій і рухливість, що іноді приводить до авантюристичності; високий героїзм козацького характеру; індивідуалізм, що приводить до потреби у «свободі». На особливому місці стоїть ідея ствердження національної самобутності і незалежності. На думку Г. Ніколаї, саме такі особливості етнопсихології українців у сукупності складають основні риси національної ментальності, які яскраво втілені у творчості композиторів різних часів, від фортепіанної творчості М. Лисенка, Л. Ревуцького, Б. Лятошинського, до творів видатних сучасних композиторів, таких як; Б. Фільц, Л. Дичко, О. Щетинський, Г. Сасько [47].

Залучення до репертуару майбутнього учителя музичного мистецтва творів композиторів, які несуть високі ціннісні орієнтири, любов до своєї країни, пропагування національних характерних рис своєї культури, з одного боку; з іншого – можуть сприяти вихованню патріотичних почуттів як майбутніх учителів музичного мистецтва, так і молоді та учнів, з якими будуть вони працювати в майбутньому, є дуже важливим на сьогоднішній день.

На сучасному етапі модернізації системи мистецької освіти в Україні проблема якості підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, набуття ними загальних фахових і спеціальних знань та професійних вмінь, посідає одне із провідних місць. Важливого значення набуває компетентнісний підхід у вищій освіті, який уособлює інноваційні засади освіти та відповідає прогресивним світовим стандартам, а також передбачає підготовку освіченого, кваліфікованого фахівця, з високими ціннісними і духовними орієнтирами вчителя музичного мистецтва, здатного розкрити власну індивідуальність у процесі професійної діяльності. Це передбачає оновлення змісту діяльності вищої школи, орієнтованої на різні кваліфікаційні рівні та розвиток креативності майбутніх учителів.

З кожним роком (особливо в наші часи воєнного протистояння і боротьби за незалежність держави) зростає необхідність забезпечення етнізації особистості, тобто природного входження людини в духовний світ,

традиції та національну культуру свого та інших народів. Цього можна досягти шляхом глибокого вивчення з залученням художнього і культурологічного аналізу фортепіанних творів західноєвропейських та українських композиторів майбутніми вчителями музичного мистецтва з подальшою популяризацією цих культурних і національних цінностей у школах і системах позашкільної освіти. Творчий, обізнаний та національно свідомий, майбутній вчитель музичного мистецтва під час навчання на заняттях з музичного інструменту може виконувати велику кількість фортепіанних п'єс різних жанрів і стилів, активізуючи передачу суспільного досвіду та багатства духовної культури для вираження народу та його національного духу через композицію та передачі творчості молодим поколінням.

Американський письменник Вільям А. Галстон пише: «Серед інших багатообіцяючих висновків, останні дослідження показують, що громадянські знання є важливим визначальним фактором громадянської компетентності. Крім того, нещодавні дані свідчать про те, що громадянська освіта в школах є ефективним засобом виховання патріотизму в учнів» [76, с. 230].

Ця думка підкреслює важливість виховання почуття патріотизму у розвитку громадянських якостей. З іншого боку, це свідчить про те, що останні дослідження виявили позитивний зв'язок між громадянськими знаннями та участю в житті суспільства. Це важливий аспект, щоб стати інформованим та активним громадянином. У контексті дослідження громадянської освіти ця цитата підкреслює важливість продовження вивчення ефективності різних підходів до навчання знанням і навичкам громадянської освіти. Він також наголошує на необхідності запровадження громадянської освіти в школах і розвитку нових та інноваційних педагогічних підходів [76, с. 228].

На думку Е. Печерської, у сучасному контексті модернізації вищої музичної освіти відбувається переосмислення концептуальних основ професійної підготовки педагогів-музикантів. Як зазначає дослідниця,

компетентнісний підхід, який працює в освіті, важливо застосовувати до всіх сфер цього процесу. Таким чином, компетентнісний підхід працює як на загальнокультурному, музикознавчому рівнях, так і на методико-практичному та виконавському.

Е. Печерська пропонує виділити серед основних, наступні методичні підходи до професійного становлення майбутніх учителів музичного мистецтва:

- аксіологічний;
- системний або комплексний;
- синергетичний;
- комунікативний;
- культурологічний;
- особистісний;
- гуманістичний;
- технологічний;
- діяльнісний;
- інтеграційно-природовідповідний;
- компетентнісний [52, с. 58].

На думку О. Федоренко, на процес формування професійних компетентностей майбутніх учителів музичного мистецтва засобами композиторської творчості впливають такі важливі механізми як:

- розвиток естетичного сприйняття та бачення українських та західноєвропейських народних музичних творів;
- духовно-естетичне спілкування з музичним мистецтвом;
- забезпечення мистецької освіти учнів і виховання їх здатності сприймати, відчувати, оцінювати, любити і насолоджуватися музикою та мистецтвом;
- художньо-творча діяльність, яка пов'язана з народним мистецтвом для розвитку професійних здібностей та виховання патріотизму у майбутніх учителів [64, с. 402].

Для того, щоб задовольняти такі потреби, майбутній вчитель музичного мистецтва повинен не тільки на високому професійному і художньому рівні виконувати композиторські твори, він повинен мати знання про ідейний зміст твору; особливості композиторського стилю та епохи, в яку жив композитор; жанрові особливості та специфіку національних жанрів, на які спирався композитор; про характерні національні риси та ціннісні установки. Тільки такі знання можуть створити фундамент для успішної професійної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі виховання патріотичного почуття засобами композиторської творчості.

Значення музики у процесі виховання патріотичних почуттів зовсім не обмежується лише тим, що вона збагачує естетичний світ людини, прикрашає її життя. Мистецтво (музичне мистецтво) здатне збагатити увесь духовний світ людини, воно – великий помічник у всіх справах, що надихає на творчість у праці. Саме тому мистецтву, а зокрема музиці, було надано такого великого значення у всій системі соціального виховання. На думку вчених, музично-перцептивна діяльність завжди базується на почуттєвості, живому тонусі та емоційності людини. Для майбутнього вчителя музичного мистецтва дуже важливо знаходитись в емоційній повноті, почуттєвому бутті, в якому проявляється багатство її особистісного індивідуального змісту. В умовах педагогічно організованого процесу виховання патріотичних почуттів, важливим є опанування через композиторську творчість ціннісних доміант, специфічних національних рис (у тому числі, жанрових), мелодійної (пісенної) природи кантилени як характерної риси слов'янської культури (як у творчості польських, так і українських композиторів).

Через композиторську творчість майбутні учителі музичного мистецтва знайомляться з особливостями фольклору. Як зазначає український музикознавець М. Гордійчук, фольклор є фундаментальним джерелом, що втілює душу нації. З фольклору композитори надихаються на створення своїх творів, створюють власний стиль і музичну мову. Всі жанри, що складають український фольклор, відрізняють особливі мелодії та ритми, які входять до

культурної спадщини століття. Таким чином, композитори створюють автентичну палітру власних творів, в яких висвітлюється і втілюється музична сутність української культури, її історичні коріння [25].

Важливим елементом, який сприяв збереженню фольклору, було збирання шляхом етнографічних досліджень, що створювало основу для вивчення та кращого розуміння фольклору тощо. Подальша обробка здійснювалася на основі зібраного музично-поетичного матеріалу, який активно використовували композитори у своїх творах. Зокрема, багато композиторів створювали обробки народних пісень (наприклад, М. Лисенко, Л. Ревуцький, Б. Лятошинський та інші) і аранжували їх для певних виконавських колективів, таких як хор, вокал або інструментальна музика. У процесі переосмислення музичного матеріалу відбувалася його трансформація відповідно до художніх задумів його творців та осучаснення.

Як зазначає Т. Коваль, майже всі українські композитори, бажаючи зберегти звукові джерела народної пісні та зробити їх доступними для широкої аудиторії, зверталися до жанрів обробки, зокрема до хорової музики [37]. Словами дослідниці, «Любов до народної пісні – глибинне духовне начало людського життя, і кожна дитина генетично несе в собі зачатки тієї музичної свідомості, на якій у далекому минулому виросла потужна стихія народного музичного мистецтва» [37, с. 109].

Аранжування як зміна матеріалу, може додавати мелодії нових елементів (в гармонічному супроводі, мелодичній імпровізації, осучаснених ритмів і гармонії). Так, при обробці музичного матеріалу може змінюватися акордова основа пісні, ритмічна структура та гармонізація. Але, що є дуже важливим, незважаючи на ці зміни, у творі завжди залишаються певні сталі і стійкі риси, які дають змогу розпізнати народне походження. Ритмічне розмаїття українського фольклору є джерелом натхнення, яке дозволяє композиторам вбудовувати у свої твори складні та неповторні ритмічні малюнки, підкреслюючи тим самим українську музичну самобутність. Через використання сюжетної лінії, звернення до художньої образності, фольклорної

тематики композитори звертаються до культурної спадщини та її подальшої трансляції [37].

Важливим аспектом виховання патріотичного почуття є розуміння і передача у виконанні композиторського твору історичних подій, ціннісних установок, естетичних поглядів, що втілюються композиторами в музичних образах (семантиці), жанровій палітрі, специфічній стилістиці. Таким чином, засобом відображення оточуючого світу в музиці, як і в інших творах мистецтва, є художній образ. Це специфічна форма втілення роздумів і переживань про світ у художньому образі і передачі завдяки засобам виразності. Відповідно до свого світогляду та світорозуміння композитор конструює матеріал пізнання та втілює його у музичну форму твору. У художньому образі судження, думки, ставлення композитора дістають емоційного забарвлення через динамічний розвиток, агогічні прийоми, фактурне різноманіття, тональну драматургію та інші. Як стверджує А. Іваницький, через емоційне життя людини музика набуває громадянського резонансу. Вона відображає суспільні потреби, розкриває важливі аспекти соціального життя. Як своєрідна форма усвідомлення людських вчинків, діяльності вона містить у собі досвід суспільного та індивідуального пізнання [34].

Одним із важливіших аспектів виховання патріотичного почуття є знайомство з провідними жанрами, що притаманні тій чи іншій культурі. Так, для української культури провідними є пісенність (мелодизм, кантиленність, співочість) як основа культури і ціла низка специфічних танцювальних національних жанрів (наприклад, козачок, коломийка, гопак, тропак, аркан та інші). Зазначимо, що виконуючи фортепіанні твори українських композиторів, майбутні учителі музичного мистецтва мають можливість на глибинному рівні відчувати їх специфіку, передавати красу і поетичність.

Почуття патріотизму виховується через знайомство з літературними і поетичними джерелами, творами мистецтва, що відображують красу рідного краю, його природу і ландшафт (лани і гори), які теж знаходять відбиток у



композиторській творчості. Всі ці аспекти є актуальними для виховання почуття патріотизму майбутніх учителів музичного мистецтва [62].

Як ми зазначали, розвиток особистості органічно пов'язаний з її ставленням до музики. Визначено таку закономірність: спілкування з музикою підвищує громадянський і духовний потенціал людини. Його активний розвиток сприяє формуванню патріотичних цінностей особистості, що активізують суспільно-громадську діяльність і виконання певних соціальних ролей. Інакше кажучи, музика формує внутрішній світ майбутніх учителів мистецтва і, водночас впливає на їх поведінку. У зв'язку з цим, важливим завданням виховного впливу музики на особистість є не тільки розширення сфери пізнання і засвоєння соціального досвіду людства, а й збагачення особистого життєвого досвіду загальнолюдськими цінностями засобами композиторської творчості, особливо сучасних українських композиторів.

Таким чином, серед актуальних аспектів виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів мистецтва засобами музики можна виділити наступні:

- ставлення до пісенності та фольклору країни;
- інтерес до провідних національних жанрів;
- ставлення до природи рідного краю, країни, людей;
- інтерес до історії свого народу, національних символів та визначних історичних постатей;
- ставлення до моральних цінностей, традицій, звичаїв;
- ставлення до національного культурного надбання;
- ставлення до державного устрою.

Всі названі аспекти в тому, чи іншому вигляді, втілено в творчості композиторів, тому вивчення фортепіанних творів дає можливість через знайомство з поетикою та духовними цінностями композиторів, через мелодизм та жанрову основу їх творчості, специфічність музичної мови, звернення до літературних джерел, що надихали композиторів, їх відгук на

історичні події – знайомитись на глибинному рівні з особливостями культури, що сприятиме вихованню почуття патріотизму майбутніх учителів музичного мистецтва.

### **Висновки до розділу 1**

Аналіз літератури дав можливість зазначити, що виховання патріотичного почуття є одним із пріоритетних завдань. Патріотизм, як особливе відчуття, опора на духовні принципи і моральні цінності, розуміється як насамперед, любов до Батьківщини, до свого народу, його культури, турбота про його добробут, усвідомлення необхідності становлення суверенної, правової, демократичної і соціальної держави, готовність служити Батьківщині, захищати національні інтереси України.

Серед архетипів національної свідомості особистості по відношенню до особистості та суспільства дослідники визначають наступні: стимулювання самопізнання, саморефлексії, від знаходження точки відліку та духовного джерела самотворення; знання національно-культурних традицій свого роду та народу, усвідомлення соціальної значущості власної діяльності та сенсу життя загалом; формування духовної основи та життєвої мудрості – почуття громадянського обов'язку та особистої відповідальності перед попередніми та майбутніми поколіннями.

Історико-філософський аспект почуття патріотизму передбачає розгляд його як суспільно-історичного явища, обумовленого соціально-політичними, економічними, етнокультурними та іншими характеристиками конкретного суспільства. У педагогіці та психології поняття «патріотизм» розглядається як один із компонентів особистості, що впливає на її поведінку та взаємодію з іншими. Ми приєднуємось до думки Н. Волкової про те, що виховання почуття патріотизму включає відчуття національної самосвідомості, культури міжетнічних відносин, планетарної свідомості, правосвідомості, політичної

культури, дбайливого ставлення до природи, моральності, культурної поведінки особистості.

Аналіз літератури дав можливість виокремити три основні види патріотизму: етнічний, заснований на почутті приналежності нації, її мови, культури, історії; територіальний, відноситься до певної території, ландшафту, клімату тощо; державний, яка передбачає виховання світогляду громадян. Дослідники визначають, що одним із найпотужніших засобів національного виховання є мистецтво. Вивчення виховного потенціалу музичного мистецтва, основу якого складають композиторські твори, залишається актуальним питанням для дослідників та педагогів, тому вивчення та інтерпретація фортепіанних творів західноєвропейських та українських композиторів (особливо сучасних) дає можливість виявити нові аспекти та шляхи для виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва.

Засвоєння музичної культури свого народу та формування на цій основі національної самосвідомості можливе тільки при наявності музичної активності, тому музична педагогіка виділяє три види творчої музичної діяльності, з яких складається інститут музичної культури суспільства – це діяльність композитора, виконавця і слухача. Тому для майбутнього учителя музичного мистецтва важливу роль грає його виконавська діяльність що дає можливість донести до слухача (учнів) художній сенс композиторського твору, високі духовні цінності і домінанти, особливості національної культури і її мелосу.

Одним із найвиразніших ідентифікаторів композиторської творчості є національний фактор, який виявляється митцем у представленні характерних рис місцевого соціуму, певних архетипів, традицій, оригінально інтерпретованих у його спадщині. Творчість композиторів представляє національний стиль, який є «корекцією індивідуального та історичного стилів в умовах даної національної культури» (С. Тишко). Важливим є те, що у процесах формування стильових ознак, які ґрунтуються на синтезі стійких ознак фольклорної та професійної музики народу, відбувається асиміляція

елементів різних національних музичних культур, що перетворюється у конкретну систему засобів музичної виразності.

Композиторська творчість завжди відігравала важливу роль у формуванні та утвердженні патріотичних почуттів серед народу. Музика, як найвиразніша форма мистецтва, має унікальну здатність донести до слухача глибокі емоції, відчуття та ідеї. Через музичні твори, композитори здатні вразити серця людей, відтворити національний дух та історичні події, які формують нашу свідомість. Тому у процесі виконання музичних творів майбутній вчитель музичного мистецтва опановує всі ці особливості, що мають вплив на виховання патріотичних почуттів. Особливого значення набуває репертуар, який накопичує майбутній вчитель музичного мистецтва під час навчання.

Відомі приклади концепції музичного відчуття національного стилю в романтичній музиці (що пов'язані з активною національною боротьбою народів за незалежність, державність і власну культуру), тому ми виокремили як приклад, творчість Ф. Шопена, І. Падеревського, А. Дворжака, Ф. Ліста, Б. Бартока та багатьох інших, чий мистецькі досягнення постають як свідомо національні.

Особливе місце у процесі виховання патріотичного почуття майбутніх учителів мистецтва займає фортепіанна творчість вітчизняних композиторів (наприклад, Б.М. Фільц), тому її різножанрові твори в репертуарі майбутнього вчителя музичного мистецтва є фундаментальною основою цього процесу і в цілому, дають можливість відчувати красу мелосу, жанрового різноманіття, любов до рідної природи, спадщини, відчуття історичних подій, ширше – відчуття любові до життя.

У процесі дослідження нами було встановлено, що розвиток особистості органічно пов'язаний з її ставленням до музики. Визначено таку закономірність: спілкування з музикою підвищує громадянський і духовний потенціал людини. На процес формування професійної компетентності майбутніх учителів музики засобами композиторської творчості впливають

такі важливі механізми, як: розвинуте естетичне сприйняття і бачення творів українського та західноєвропейського народного музичного мистецтва; духовно-естетичне спілкування з музичним мистецтвом; художнє виховання студентів, яке формує у них здатність сприймати, відчувати, оцінювати і любити музичне мистецтво, насолоджуватись ним; художньо-творча діяльність, пов'язана з народним мистецтвом, яка розвиває професійні здібності і виховує патріотичні почуття майбутніх учителів.

Важливим аспектом виховання патріотичного почуття є історичні події, ціннісні установки, естетичні погляди, що втілюються композиторами в музичних образах. Одним із важливіших аспектів виховання патріотичного почуття є знайомство з провідними жанрами, що притаманні тій чи іншій культурі. Так, для української культури провідними є пісенність (мелодизм, кантиленність, співочість), як основа культури і ціла низка специфічних танцювальних національних жанрів. Зазначимо, що виконуючи фортепіанні твори українських композиторів, майбутні учителі музичного мистецтва мають можливість на глибинному рівні відчувати їх специфіку, передавати красу і поетичність.

Серед провідних аспектів, що впливають на виховання почуття патріотизму майбутніх учителів музичного мистецтва засобами композиторської творчості є наступні:

- ставлення до пісенності та фольклору країни;
- інтерес до провідних національних жанрів;
- ставлення до природи рідного краю, країни, людей;
- ставлення до історії свого народу, національних символів та визначних історичних постатей.
- ставлення до моральних цінностей, традицій, звичаїв;
- ставлення до національного культурного надбання;
- ставлення до державного устрою.

Названі аспекти втілюються в творчості композиторів, тому під час виконання фортепіанних творів майбутні учителя музичного мистецтва мають можливість через знайомство з поезикою та духовними цінностями композиторів, особливостями інтонування та жанрової основи їх творчості, через специфічність музичної мови і звернення до літературних джерел (що надихали композиторів і входили до їх кола інтересів), їх відгук на історичні події – знайомитись на глибинному рівні з особливостями культури, що сприятиме вихованню патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва.

## РОЗДІЛ 2

### ВИКОРИСТАННЯ КОМПОЗИТОРСЬКИХ ТВОРІВ ДЛЯ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

#### **2.1. Творчість сучасних вітчизняних композиторів як фундаментальна основа виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва**

Виховання патріотичного почуття є дуже складним, багатовекторним і довготривалим процесом. Як ми зазначали, провідне місце в цьому процесі займає музичне мистецтво, тому саме на заняттях з музичного інструменту майбутній вчитель музичного мистецтва через вивчення композиторських творів, включаючи застосування художнього і культурологічного аналізів, глибоко занурюється в провідні аспекти, що сприятимуть вихованню патріотичних почуттів. Ці знання і репертуар майбутній вчитель музичного мистецтва може широко використовувати як на уроках з «Мистецтва», так і в умовах позакласних заходів. Таким чином, є можливість майбутньому учителю музичного мистецтва шляхом вдалого підбору матеріалу для слухання, досягти позитивних результатів. Як відомо, живе виконання музичного твору завжди викликає більш сильні емоції, ніж демонстрація відео- чи аудіо-запису. Тому вивчення майбутніми учителями музичного мистецтва на заняттях з музичного інструменту фортепіанних творів вітчизняних композиторів (особливо сучасних українських) дає можливість не тільки сприяти вихованню їх патріотичного почуття, але й виховувати патріотичні почуття в учнів закладів освіти (як в музичних, так і в загальноосвітніх школах).

Творчість композиторів відрізняють яскраво виражені національні риси, що передаються через образну семантику, фольклорні інтонації, мелодизм і жанрові риси. Потреба в національній ідентичності, прагнення до

самовираження, орієнтація на унікальність спонукають людство до створення певних продуктів діяльності в науковій, дослідницькій і творчій сферах, формуючи в сукупності патріотичну ментальність усієї нації. Кожен свідомий митець, який своєю творчістю прагне лобіювати національний зміст у соціокультурному і навіть політичному просторі, звертається до чинників, які відтворюються в уяві глядача як символ, код нації.

Творчість українських композиторів завжди була взірцем національної ментальності, тому знайомство з їх різноманітними творами не тільки несе особливе відчуття краси і поетичності, ширше – через любов до рідної культури (музичної культури), мови (музичної мови), мелосу, танцювальності виховуються почуття патріотизму у майбутніх учителів мистецтва. Враховуючи складність сучасних умов воєнного стану, під час якого студенти не можуть відвідувати філармонічні концерти, театральні й оперні вистави у живому виконанні, особливо важливими стають уроки і заходи, на яких є можливість познайомитись з видатними постатями, їх музикою, біографією, естетичними ідеями та світоглядом.

Важливу роль для поглибленого вивчення композиторських творів відіграє застосування художнього аналізу, який потребує звернення до широкого кола ключових понять, таких як національний стиль, музичний націоналізм, національна характерність музики, провідні жанри, особливості інтонування, семантичне коло і т.і. Як зазначають дослідники, пошук засобів і форм вираження самобутності за національною ознакою, прагнення до культурної автономії через відтворення та художнє переосмислення типових рис, міфології, ментальності, фольклору тощо створюють традиції національного стилю. Багато дискусій відбувається щодо терміну «музичний націоналізм», щодо доцільності його використання. Як зазначає О. Кушнірук, цей термін активно вживається з часів виходу критичних статей Р. Шумана., але «у вітчизняному музикознавстві умови його побутування не були сприятливими» [40, с. 43].



Термін «музичний націоналізм» вперше в Україні був запровадженим С. Людкевичем. Але, більшість музикознавців намагається даний термін замінити такими поняттями як: «національний стиль» – З. Лісса, М. Михайлов, С. Тишко; «національна характерність», «національна своєрідність» – І. Ляшенко; «національна музична мова» – О. Козаренко.

Таким чином, можна зауважити, що національний стиль стає вищим ступенем реалізації національної ідеї у творчості, формує унікальну концепцію, зміст якої полягає у свідомому й цілеспрямованому відтворенні митцями засобами музики яскравих національно-ментальних атрибутів, цінностей, ідей, моделей мислення, а також філософствування, психоемоційні особливості, темперамент, світосприйняття та світогляд тощо.

Професійне музичне мистецтво будь-якої країни стає відображенням культурної спадщини нації і ґрунтується на синтезі художнього змісту художнього зразка, його емоційного посилення та тих специфічних засобів вираження, які найбільше здатні розкрити творчість. контекст твору. Одним із найвиразніших ідентифікаторів композиторської творчості є національний чинник, який виявляється митцем у представленні характерних рис місцевого соціуму, певних архетипів, традицій, оригінально інтерпретованих у його спадщині.

Як ми зазначали в 1 розділі, через знайомство і виконання фортепіанних творів, майбутній вчитель музичного мистецтва долучається до культурної спадщини своєї країни – вивчає фольклорні інтонації, що втілюються в композиторських образах; знайомиться з домінантами творчості композитора (ціннісними установками, світоглядом композитора, духовними орієнтирами), відчуває специфічну жанрову природу національних танців; вчиться любити красоти природи рідного краю.

Кожний композитор вносить свій неоцінений вклад у скарбницю людства. Важливою постаттю в історії української музики та культури є львівська композиторка Богдана Михайлівна Фільц. Ми приєднуємось до думки В. Белікової, про те, що композиторка проголошує себе художницею з

широкими жанровими ознаками, але її різножанрова творчість розгортається в єдиному стилі, позначеному неповторним особистим художнім виразом. Патріотизм Богдани Фільц передається у фортепіанній музиці через романтичну образну мовну натхненність, теплий ліризм, глибоку вкоріненість в українську народну пісенність (переважно Карпатського регіону), органічну інтеграцію та поєднання національних елементів у власному музичному мисленні авторки, застосування фольклорних тем, що надають музиці неповторного національного характеру [10, с. 378].

Використання історичного і компаративного методів під час вивчення фортепіанних творів Б. Фільц, дають можливість виявити неофольклорні стильові риси, таким чином, усі прийоми, які були напрацьовані попередниками, зберігаються, але фольклор розглядається тепер як специфічна мова, система найвиразніших музичних засобів. Цікавим є те, що композиторка застосовує не пряме цитування фольклорного джерела, а «поспівковий» тематизм, модальність ладової системи, темброву характеристику, підголоскову фактуру, варіантність як основу тематичного розвитку. Таким чином, майбутній учитель музичного мистецтва, виконуючи фортепіанний твір композиторки, відчуває специфічні риси, що притаманні українському національному характеру; бачить, як через етнографічну цілісність, пісенність виражається душа українського народу.

Через виконання фортепіанних творів Б. Фільц, майбутні вчителі музичного мистецтва відчувають активну реакцію композиторки на навколишній світ. В її фортепіанних творах, які налічують близько 70 п'єс, можна почути яскраве оспівування української природи та відверте відтворення емоцій і настроїв персонажів, а також відтворюються «звуки» важливих історичних та суспільних подій. Фортепіанна музика Б. Фільц наповнена самобутніми інтонаційними барвами, мелодичними лініями, гармонією та ритмом. Це унікальний карпатський фольклор, в якому композиторка оспівує красу Карпатських гір і людей, які там живуть.

Любов до Батьківщини яскраво втілена в музиці для дітей, Богдана Фільц створює окремий, барвистий, веселковий, дзвінкий та дуже позитивний уявний світ. Не всім композиторам вдається увійти в нього і відтворити його музичними засобами, зрозумілими і близькими до сутності дитини. Однак авторка вже понад півстоліття з дивовижною делікатністю входить у світ дитячих мрій. Її збірка фортепіанних п'єс для дітей з колоритними назвами «Яворівські забавки» та «Шість візерунків»-це ніби віддзеркалення власних нездійснених мрій авторки у спогадах про її дитинство та ранні роки сироти, зруйновані тоталітарним режимом.

Як зазначає О. Чеботаренко, визначення стійких жанрово-стильових моделей дає можливість розуміти тексти сучасних композиторів (наприклад, Богдани Михайлівни Фільц) [69]. Цикл «Яворівські іграшки» писався протягом декількох років і був опублікованим і презентованим на XVII Міжнародному Конкурсі Академічного Мистецтва Юних «Vivat, Musica!» у 2017 році [67].

Використання жанрово-стильового аналізу дасть можливість майбутньому учителю мистецтва вірно інтерпретувати п'єси циклу «Яворівські іграшки» і визначити їх жанрову основу. За словами О. Чеботаренко, аналіз п'єс циклу виявив як звернення композиторки до різноманітних жанрів, так і використання елементів поліжанровості [69]. Композиторка поєднує елементи аріозності, пісенності та вальсу (наприклад, «Забута лялька»); елементи імпровізації та хоральності (п'єса «Мальована сопілочка»); оповідально-пісенний початок, посилений хоральною фактурою з елементами гри (п'єса «Чарівний смичок»); риси пісенності, маршевості та гри (скерцозності) (твір «Кольорова скрипочка»); елементи токати, скерцо та маршу («Веселий коник»); поєднання рис колискової, пісні і тарантели («Колиска для ляльки»); пісенності та скерцозності («Зозулька»); елементів скерцо і токати («Візочок з кониками»); аріозності-пісенності та хоральності («Яворова скринька спогадів»); вальсовості, скерцозності, токатності та пісенності («Пташка крильцями лопотить») [69, с. 133–134].

Такі риси як: аріозно-пісенний початок, кантилена та опора на народну пісенну творчість, що притаманні композиторській мові Б. Фільц є знаками і символами української культури, відчуття яких буде сприяти вихованню патріотичних почуттів майбутніх вчителів мистецтва. Ми згодні з висновком О. Чеботаренко, що виконання творів з циклу «Яворівські іграшки» Б. Фільц, з одного боку, долучає студента до цього чудового, фантастичного дитячого світу; з іншого, яворівські іграшки сприймаються як визначні символи, що відчиняють вікно у світ спогадів композиторки, з його особливою психологічною атмосферою.

Одним із провідних аспектів, що сприятимуть вихованню патріотичного почуття є знайомство зі специфічним українським фольклором. Як зазначають Л. Магур і О. Фрайт, Унікальні пласти фольклору Закарпатської та Лемківської областей України стали невичерпним джерелом натхнення для Б. Фільц [41].

Серед фортепіанних творів, що рекомендовано для вивчення майбутніми вчителями музичного інструменту, можна назвати наступні: Карпатський етюд (ця п'єса за американським виданням має другу назву – «Гірськими стежками»); Гра в м'ячик; Давня казка; На дитячій залізниці та інші. Цікавим фактом є те, що п'єси «Давня казка», «Забута лялька», «Пісня до бабусі» та «Колискова» були написані на замовлення українців, які іммігрували до Канади. Українська культура залишалась для них важливою частиною життя, тому вони ніколи не забували свого коріння і прагнули виховати у дітей та онуків любов до України через сприйняття музичних композицій визнаних у світі композиторів, для яких Батьківщина завжди залишається святиною, любов до якої не змінюється ні під час радісних подій, ні в лихі години.

Один з провідних аспектів виховання патріотичних почуттів є вивчення фольклору. Глибоке знайомство з фольклорними інтонаціями дають виконання фортепіанних циклів «3 п'єси для фортепіано на теми лемківських народних пісень»; «Лемківські варіації»; «Закарпатські новелети»;

«Карпатський етюд»; Варіації на власну тему для 2-х фортепіано. Зауважимо, що вивчення даних творів майбутніми вчителями музичного мистецтва дасть можливість у майбутньому використовувати їх на уроках мистецтва, позакласних та виховних заходах для формування та розвитку патріотичних почуттів учнів, так як слухання музики та її сприйняття є активним внутрішнім процесом зосередження, який дає учням відчувати, сприймати й розуміти різні жанри музичного мистецтва (народна пісня). На думку В.Белікової, лірична мелодія, примхливий ритм, наспівність – все це втілюється у народно-пісенному жанрі [9].

Зокрема, у фортепіанному циклі «3 п'єси для фортепіано на теми лемківських народних пісень», Богдана Фільц використовує наспіви лемківських народних пісень, таких як «Бодай та корчмичка горі з димом пішла», «Здалека-сме приїхали». Володіння навичками художнього аналізу майбутнім учителем музичного мистецтва дозволить провести цікаву, насичену інформаційним матеріалом і виконавським показом бесіду, використовуючи діалогічний метод навчання для виховання патріотичних почуттів з підкріпленням інформації щодо постаті композиторки, її національної приналежності, значення для вітчизняної та світової культури.

Серед невеликих п'єс для фортепіано Б. Фільц часто зустрічаються два типи композицій – програмні та непрограмні твори. Програмні твори мають конкретну назву та історію, яку вони розповідають через музику, в той час як непрограмні мініатюри не мають окремої назви, але використовують мотиви національних фольклорних пісень та танців, що надає їм особливий національний колорит [57]. Програмність мініатюри проявляється через назву твору і відповідно детермінує образно-асоціативне її сприйняття.

Інший важливий аспект виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва це вивчення історії своєї країни і видатних постатей, що внесли свій вклад в життя суспільства. Знайомство з видатними представниками української культури є дуже важливим для виховання патріотичного почуття, тому особливу значущість має вивчення циклу

фортепіанних мініатюр «Музичні присвяти» Б. Фільц – це данина українським композиторам, які залишили особливий слід в житті Б. Фільц [66]. Вивчення творів цього циклу дає можливість майбутньому учителю музичного мистецтва вести виконавський діалог з видатними постатями через музику композиторки. Наприклад, перша мініатюра циклу «Відлуння минулих літ», присвячена Денису Січинському – українському композитору, музично-громадському діячу та педагогу. Тут можна провести паралелі з творчістю угорського композитора, піаніста та педагога Ференца Ліста.

Основний принцип творчості Ф. Ліста – програмність. Використовуючи програмність, композитор намагався зробити музичні твори більш ефективними, конкретними для сприйняття та доступними для своєї публіки. Дослідники зазначають, що одна із загальних рис творчості Ф. Ліста це конфлікт між дійсністю та особистим життям, в якому значну роль грає героїчні образи. Серед відомих творів Ф. Ліста, які присвячені героїчним подіям чи постатям минулого, треба назвати наступні: «Мазепа» (втілений героїчний образ українського отамана), «Героїчний марш в угорському стилі», «Похоронна хода» та інші. Особливе місце займають твори, що навіяні національно-визвольним рухом (наприклад, симфонічна поема «Плач за героями», «Угорщина» та інші). Багато творів, таких як «Угорські історичні картини» також присвячені темі батьківщини.

Скарбницю фортепіанного мистецтва складають Угорські рапсодії Ф. Ліста. Фортепіанні твори угорського композитора мали величезний вплив на становлення стилів українських композиторів, тому їх вивчення майбутніми вчителями музичного мистецтва сприятиме вихованню патріотичного почуття і створенню діалогічних міжкультурних відносин на глибинному виконавсько-особистісному рівні.

Мистецький доробок композиторки Богдани Фільц поповнився новою оперою-казкою «Лісова школа», в якій учні шкіл можуть брати участь у постановці. В опері активно задіяний спів, акторська гра, виразне читання, розмовні діалоги, танець. Завдяки цій казці діти пізнають навколишній світ,

відгукуються на всі події та явища, формують своє ставлення до добра і зла. Як зазначала В. Белікова, композиторка намагалася допомогти вихованню у дітей чуйності, милосердя, вміння приймати рішення і розвивати свою творчість [9].

Музична мова дитячої опери-казки, як зазначають дослідники, є глибоко народною, вона відрізняється, з одного боку, простотою і ясністю; з іншого – широким спектром художньо-виразових засобами виразності. Б. Фільц використовує простий і доступний розумінню матеріал: різноманітні поспівки, поліфонічні прийоми, що притаманні дитячому фольклору, тонко і яскраво розкриває характери героїв опери-казки. Народнопісенні інтонації втілюються в музиці інструментальної інтродукції, танцювальних номерів (наприклад, в танці веселих Горобців (козачок), заключному танці).

Таким чином, на основі проведеного аналізу можна зазначити, що вивчення фортепіанних творів Б. Фільц майбутніми учителями музичного мистецтва дає можливість через розуміння і інтерпретацію на глибокому рівні композиторської мови, долучитись до скарбниць українського фольклору; відчутти пісенність і мелодизм, що притаманні українській культурі; захопитись виразністю специфічної ладової і жанрової основи української культури; познайомитись з видатними діячами культури і композиторами крізь композиторську стилістику; відчутти поетичність літературних джерел і, головне – відчутти любов композиторки до рідної землі, її культури, історії, видатних постатей, природи, дітей (для яких написано багато творів). Всі ці аспекти будуть сприяти вихованню патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва.

## **2.2. Виховання патріотичних почуттів на засадах творчості польських композиторів**

Одним із яскравих представників західноєвропейських композиторів, творчість якого є взірцем і символом національної польської культури є

Ф. Шопен. Культурологічний аналіз дає можливість зазначити, що у фортепіанних творах композитора втілено всі основні риси національного стилю: патріотизм і відгук на історичні події Польщі, співоча природа пісенного фольклору, опора на провідні жанри, любов до Батьківщини і туга за її долю в еміграції, інтерес до літературних джерел та поезії польських поетів та інше. Таким чином, виконання фортепіанних творів майбутніми учителями музичного мистецтва дасть можливість не тільки долучитись до цих скарбів, але й відчутти спільні риси, що притаманні польській та українській культурам.

Фортепіанні твори Ф. Шопена повинні займати важливе місце в репертуарі майбутнього вчителя музичного мистецтва, оволодіння ними дасть можливість вивести його майстерність і володіння професійними навичками на якісно новий рівень. Корисними є вивчення як малих форм (прелюдій, етюдів), так і більш складних, наприклад – ноктюрнів, експромтів, баркароли, балад та інших. Особливий інтерес представляє вивчення балад, тому що вони потребують звернення до літературних джерел, що надихали композитора (наприклад, поезії А. Міцкевича). Засвоєння таких творів майбутнім учителем музичного мистецтва дає можливість застосовувати їх у власному виконанні в різноманітних заходах в школі для дітей (наприклад, у позакласній роботі).

Нами запропоновано методичну розробку виховного заходу, в якому майбутній вчитель музичного мистецтва може не тільки продемонструвати проведення художньої бесіди із застосування методів культурологічного, історичного, біографічного аналізів, але й широко застосувати власний показ – виконання фортепіанних творів на високому професійному і художньому рівнях.

Методична розробка виховного заходу на тему:

«Ф. Шопен як яскравий представник польської культури, що втілює всі національні риси в своїх творах»



**Тема:** «Ф. Шопен як яскравий представник польської культури, що втілює всі національні риси в своїх творах»

**Мета:** ознайомлення учнів з творчістю видатного польського композитора Ф. Шопена, який став символом польської культури та національної гордості. Цей захід спрямований на підвищення естетичного смаку учасників, виховання любові до музики та культури польського народу, а також підтримку національної свідомості та самоідентифікації через вивчення творчості видатних представників польської культури.

**Форма проведення:** бесіда

**Обладнання і матеріали:** проектор для показу слайдів з зображеннями Ф. Шопена, його творів та польської культури; фортепіано для виконання фортепіанних творів; звукова система для відтворення музики Шопена; листівки, що містять цитати Шопена або фрази, які відображають його відношення до своєї культури та нації.

**План виховного заходу:**

*1. Вступ:* привітання учасників і коротке пояснення теми заходу.

*2. Знайомство з Ф. Шопеном:*

- коротка біографія та важливі події у житті композитора.

- виконання прикладів його музичних творів, що відображають польську культуру.

*3. Адам Міцкевич та його вплив на Шопена:*

- пояснення, як культурна спадщина А. Міцкевича вплинула на музику Шопена.

*4. Порівняння творчості Ф. Шопена із зазначеними українськими аспектами культури:*

- обговорення ідей визвольної боротьби і свободи у творчості Ф. Шопена та в українській культурі.

- власне виконання музичних творів Ф. Шопена та українських композиторів, які відображають схожі риси в музиці.

*5. Висновок:*

- підведення підсумків дискусії та нагадування про важливість вивчення й вшанування культурних героїв своєї країни.

*б. Завершення заходу:*

- подяка учасникам за активну участь в обговоренні теми.

- запрошення на наступні подібні заходи, спрямовані на розширення культурного світогляду та взаєморозуміння.

*Рефлексія.*

## **Хід проведення**

### *1. Привітання*

Вітаємо, шановні учні! Сьогодні ми з вами обговоримо тему «Ф. Шопен як яскравий представник польської культури, що втілює всі національні риси в своїх творах». Варто зазначити, що талановитий композитор не лише відомий своєю музикою, але й відображає в ній унікальні особливості польської культури, що робить його одним із найвизначніших представників національної спадщини.

### *2. Знайомство з Ф. Шопеном:*

Фредерік Шопен, великий польський композитор та піаніст, народився у Желязовій Волі під Варшавою 22 лютого 1810 року (або за іншими даними - 1 березня 1810 року). З самого дитинства він був оточений музикою, і вже у віці 5 років виконував нескладні музичні твори. Його першим вчителем був відомий музикант В. Живний, який виховував у свого учня любов до музичної класики.

Ф. Шопен успішно пройшов навчання у ліцеї та Вищій школі музики під керівництвом відомого композитора І. Ельснера і написав багато фортепіанних творів. Він був визнаний найкращим піаністом в Польщі, його творчість високо оцінювали критики, а його шляхетні манери зачаровували дам. Шопен часто гастролював у Європі, виступаючи на концертах з власними яскравими музичними творами.

З 1831 року Фредерік Шопен переїжджає і вже постійно проживе у Парижі. Він призводить яскраве враження на вишукану паризьку аудиторію

своїми оригінальними мазурками та полонезами. Музика їх основана на втіленні слов'янських танцювальних ритмів та специфічній гармонії польського фольклору. Як зазначали, сучасники захоплювались Ф. Шопеном як піаністом-віртуозом, особливо під час виконання ним власних музичних творів. У найвідоміших композиціях Ф. Шопена, що були написаними у паризький період, переважають героїчно-драматичні образи, музика пронизана глибокими почуттями та емоціями, силою музичних образів.

Період з 1838 до 1846 року визначають як найвищий у творчому розквіту композитора. Цей період став самим плідним у творчому відношенні – на протязі нього були створені його найяскравіші твори в різних формах фортепіанної музики. Але, з іншого боку, під час цих років Ф. Шопен значно менше виступав у концертах, віддаючи перевагу виконанню своїх нових творів у вузькому колі друзів. Весь свій час він намагався приділити композиторській діяльності. Однак останні роки життя композитора були важкими через фінансові проблеми та важку хворобу легенів. Це стало причиною того, що Ф. Шопен майже повністю втрачає можливість створювати нові твори. Характерною рисою його патріотичного почуття стало те, що Ф. Шопен дав свій останній концерт восени 1848 року в Лондоні на користь польських емігрантів.

Творчість Шопена займає важливе місце не тільки в польській культурі, вона є одним із найбільших досягнень польської та світової музичної культури. Творчий стиль композитора мав величезний вплив на багатьох композиторів і музикантів різних поколінь і національностей. В творчості українських композиторів знаходять продовження стильових рис Ф. Шопена (наприклад, в музиці М. Лисенка, Л. Ревуцького, Б. Фільц, В. Сильвестрова та інших). Його музика відзначається неперевершеним мелодизмом, а композиторська техніка відрізняється від стандартних правил та прийомів часу, коли він жив. Шопен створив велику кількість різножанрових творів, понад півсотні мазурок, три фортепіанні сонати, кілька балад, але найбільш популярними є його вальси.

Багато відомих композиторів-сучасників були шанувальниками та пропагандистами творчості Ф. Шопена: композитори Ференц Ліст, Роберт Шуман, Фелікс Мендельсон, Адольф Мейербер, Ігнац Мошелес, Гектор Берліоз, співак Адольф Нуррі, поети Генрих Гейне та Адам Міцкевич, художник Ежен Делакруа, журналіст Агатон Гіллер та багато інших [13].

### *Слухання музики*

Вчитель:

- А зараз ми з вами вирушаємо у захопливу подорож до чарівної країни Польщі разом із великим композитором Фредеріком Шопеном. Він створив багато чудових музичних творів, які відображають багату польську культуру.

Перша зупинка нашої подорожі – «Мазурки». Ці веселі і жваві танцювальні мелодії нагадують нам про традиційний польський танець «мазурка». (Вчитель виконує Мазурку Op. 6 No. 1, або демонструє відеозапис виконання: [https://www.youtube.com/watch?v=BIpi0k\\_Fs2E](https://www.youtube.com/watch?v=BIpi0k_Fs2E))

- Далі ми вирушаємо до «Полонезу». Ця велична музика символізує гордість та сили польського народу. (Вчитель виконує «Полонез A-dur Op. 40 №1», або демонструє відеозапис виконання: [https://www.youtube.com/watch?v=h8LFJ6So\\_ss](https://www.youtube.com/watch?v=h8LFJ6So_ss) )

- Наша остання зупинка – «Ноктюрн». Ці дивовижні мелодії нагадують нам про нічну атмосферу старовинної Польщі і вражають ніжністю та вишуканістю. (Вчитель виконує «Ноктюрн № 2 Op. 9» або демонструє відеозапис виконання: <https://www.youtube.com/watch?v=UtkIWqISreY> ).

3. Культурна спадщина Адама Міцкевича, видатного польського поета і письменника, вплинула на музику Фредеріка Шопена, враховуючи їхнє спільне відчуття національної ідентичності та любов до рідної землі. Це враження національності відобразилося в творчій спадщині обох митців. Одним із прикладів є композиція Шопена «Полонез As-dur, Op. 53», яка присвячена пам'яті Міцкевича (вчитель виконує фрагменту твору або ставить відеозапис виконання: <https://www.youtube.com/watch?v=W0OowVbY6aE> ).

Цей музичний твір відзначається глибоким патріотизмом та героїчним характером, що є типовою рисою для творів обох великих митців. Також, у «Щоденниках Шопена», композитор висловлював свою любов до Польщі та пишався її культурною спадщиною, де також можна простежити вплив та вдячність А. Міцкевичу за його внесок у польську культуру. Таким чином, творчий діалог двох геніїв, взаємодія з творчістю і духом А. Міцкевича стимулювала Ф. Шопена до створення величної та національно забарвленої музики.

4. Музика Фредеріка Шопена і українських композиторів має багато спільних рис у відображенні національної ідентичності та любові до народу в романтичній епохі. Ф. Шопен, як польський композитор, вклав у свої твори елементи польської музичної традиції, що відображає його національну свідомість. Його музика складається з глибоких почуттів та емоцій, які віддзеркалюють його внутрішню боротьбу і прагнення до вільного виразу себе.

Українська музична культура також багата на творчість, яка відображає ідеї визвольної боротьби та свободи. Починаючи з української народної пісні, яка завжди була виразником народної душі та бажання до вільного творчого самовираження, і до творчості композиторів, які присвячували свої композиції патріотизму та національній ідеї.

Зазначимо, що як Ф. Шопена, український композитор Микола Лисенко, використовував українські народні мелодії та ритми у своїх творах, сприяючи піднесенню української культури та музичної спадщини. Український композитор також відобразив у своїх творах національну ідентичність і любов до свого народу. Твори М. Лисенка є зразками музики, яка пробуджує відчуття української культури та фольклору. Одним із них є рапсодія №2 для фортепіано «Думка-шумка».

*Вчитель виконує твір М. Лисенка «Думка-шумка» або демонструє відеозапис виконання:*

[https://www.youtube.com/watch?v=AwNU\\_JJxq0](https://www.youtube.com/watch?v=AwNU_JJxq0)

5. Підсумовуючи, можна підкреслити, що Ф. Шопен являє собою видатного представника польської культури, чії твори дійсно відображають національні риси і дух Польщі. Він був великим композитором і піаністом, чия музика повна яскравих і різноманітних емоцій, є символом польського національного самовираження. Ф. Шопен і його творчість віддзеркалюють важливі аспекти польської історії, менталітету та культури. Його музика відрізняється особливою кантиленністю та мелодійністю, емоційністю та витонченим стилем, що створює неповторну атмосферу. Так, як твори Ф. Шопена глибоко вкорінені в польському фольклорі та традиціях, так само й українські композитори, такі як Микола Лисенко, черпали натхнення з українського фольклору та історії й зробили значний внесок у світ музики.

Отже, вивчення та вшанування культурних героїв своєї країни є важливим аспектом збереження та підтримання культурної спадщини. Це допомагає сучасному поколінню розуміти своє минуле, а також сприяє збереженню і розвитку національної ідентичності та почуття патріотизму.

6. Дякуємо усім учасникам за активну участь в обговоренні теми! Ми раді були бачити ваш інтерес та внесок. Запрошуємо вас прийняти участь в наших майбутніх подіях, спрямованих на розширення культурного світогляду та сприяння взаєморозумінню. Будемо раді бачити вас знову!

### **Рефлексія**

- чи сподобалась вам тема виховного заходу?
- чим саме мене зацікавила тема заходу?
- які почуття в мене викликала участь у заході?
- як я оцінюю свою участь у виховному заході?
- яке найбільше враження залишилося від цього заходу?

Таким чином, ми запропонували використання інтерпретації майбутнім учителем музичного мистецтва тих фортепіанних творів, що були вивчені на заняттях з музичного інструменту під час навчання на позакласному заході для учнів, що може сприяти вихованню їх патріотичного почуття засобами композиторських творів.

### **2.3. Міжкультурний діалог як основа патріотичного виховання майбутніх учителів музичного мистецтва**

Міжнародні стандарти вищої освіти встановлюють широкий спектр компетенцій для випускників мистецьких і навчальних закладів. Мистецька освіта, визначена нормативними поняттями, має на меті виховання особистісно-ціннісного ставлення до дійсності та мистецтва, сприяння розвитку навичок самореалізації, духовного самовдосконалення та міжкультурної компетентності. У сучасній науковій літературі міжкультурна компетентність описана з різних точок зору та представлена як динамічна та інтегрована якість особистості, що охоплює значущі погляди на світ, практики спілкування та продуктивну поведінку в багатокультурному суспільстві [79, с. 997].

Як зазначає А. Зайцева, економічні та соціокультурні процеси, такі як інтеграція, глобалізація та інформатизація освіти, посилюють професійні контакти між представниками різних культур і країн, сприяють розширенню міжнародного співробітництва та мобільності. На її думку, міжкультурний діалог на сьогоднішній день, стає все більш важливим для соціальної інтеграції, взаєморозуміння та миру в усьому світі [32, с. 30].

На думку вчених, міжкультурному діалозі відводиться важлива роль, він здатний не тільки сприяти взаєморозумінню між різними культурами, але й може виступати як засіб попередження та розв'язання конфліктів шляхом посилення поваги до прав людини, демократії та принципу верховенства права. Так, В. Жученко визначила такі цілі:

- ділитися нашим баченням світу та вчитися у тих, хто бачить світ не так, як ми;
- визначити схожість і відмінності між різними культурними традиціями та ідеями;

- допомагати в демократичному управлінні культурним різноманіттям шляхом внесення необхідних коригувань до існуючих соціальних і політичних домовленостей усіх видів;
- долати розрив між тими, хто сприймає різноманітність як загрозу, і тими, хто сприймає різноманітність як актив;
- обмінюватися передовим досвідом, особливо у сферах міжкультурного діалогу, демократичного ставлення до соціальної різноманітності та сприяння соціальній єдності;
- розробляти нові проєкти разом [29, с. 63].

У працях Г. Падалки, основоположниці музичної та педагогічної освіти, наголошується на визнанні самоповаги до власної культури в мистецькій освіті, а також на тому, що це має супроводжуватися оцінкою сильних сторін і переваг інших культур, так як у діалозі з іншими, національна культура виступає основою мистецького розвитку особистості. Водночас, як зазначає дослідниця, слід враховувати, що національна культура розкриває ті аспекти мистецтва, які індивідуальна естетична свідомість може ігнорувати. Таким чином, культура країн служить особливим засобом пізнання інших. Подібним чином іноземна культура є стимулом для того, щоб дізнатися більше про власну культуру [48, с. 15].

Ми погоджуємося з думкою А. Зайцевої, що гармонізація процесу міжкультурної комунікації є ключовою у природі людини та її існуванні. Цей процес сприяє пошуку сенсу цінностей, накопиченню професійного досвіду та розвитку духовності та особистості через етноосвітнє спрямування. Важливим є те, що міжкультурна комунікація відбувається в умовах зміни культурно-сміслової структури свідомості індивідів, що спілкуються. Завдяки точному покликанню на духовному та енергетичному рівнях і спілкуванню, що зосереджене на «розумінні іншого», людина «є дзеркальним відображенням себе в свідомості іншого» [32, с. 32].

Розвиток освітньої системи в незалежній Україні свідчить про те, що тут уже сформувалося досить розгалужене і певною мірою стабільне поле



міжкультурного діалогу. На думку В. Євтуха, в незалежній Україні сформувалось досить стійке поле міжкультурного діалогу, що характеризується двома моментами:

- 1) наявністю середніх шкіл з навчанням двома і більше мовами;
- 2) вивченням іноземних мов та іноземних культур як профільного напрямку у вищих навчальних закладах (ця традиція збереглася в Україні протягом всієї історії освіти), а також підготовка фахівців з мов етнічних спільнот в школах; навчання мовами етнічних меншин та соціокультурна діяльність у поліетнічному середовищі [27, с. 17].

В. Євтух зазначає, що міжкультурний діалог відрізняється відкритістю і шанобливістю в обміні ідеями між окремими людьми та групами різного етнічного, релігійного та мовного походження. Міжкультурний діалог повинен ґрунтуватись завжди на взаєморозумінні, яке відбувається на всіх рівнях у всьому світі [27].

Як приклад міжкультурного діалогу, можна привести щорічне проведення Міжнародного двотурового фестивалю-конкурсу музикантів-виконавців «МУЗИЧНИЙ ДИВОЦВІТ» музично-хореографічним відділенням факультету мистецтв Криворізького державного педагогічного університету за підтримки:

- Міністерства освіти і науки України;
- Національної всеукраїнської музичної спілки;
- Департаменту освіти і науки виконкому Криворізької міської ради;
- Управління культури виконкому Криворізької міської ради;
- Єрусалимської академії музики і танцю (Ізраїль);
- Зеленогурського педагогічного університету (Польща);
- Литовської академії музики й театру (Литва);
- Криворізького державного педагогічного університету (Україна).

Метою фестивалю-конкурсу є збереження кращих традицій національного та світового музично-виконавського мистецтва, заснованих на

патріотизмі та морально-естетичному вихованні молодого покоління, в умовах незламної боротьби українського народу з російською агресією; зростання ролі та значення музичного мистецтва в духовному житті сучасного суспільства; підвищенні виконавських можливостей солістів і творчих колективів, а також підтримці талановитої молоді.

Таким чином, важливо, щоб виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва здійснювалось не тільки засобами вивчення композиторських творів західноєвропейських та українських композиторів, але й в процесі збагачення досвіду міжнародної співпраці та майбутньої професійної обізнаності під час діяльності у період навчальної практики та самостійної роботи. Залучення студентів факультету мистецтв – майбутніх учителів музичного мистецтва до різноманітних мистецьких проєктів, фестивалів-конкурсів буде сприяти засвоєнню ними культурних цінностей у сфері музичного мистецтва міжнаціонального спрямування, формуванню якостей художніх менеджерів тощо, що, в цілому, буде виховувати патріотичні почуття.

Сучасні моделі міжкультурного діалогу мають базуватися на національному надбанні України у сфері музичного мистецтва та наукових ресурсах мистецької освіти, щоб майбутні вчителі музичного мистецтва розвивали національну свідомість і приналежність до власної культури. Також необхідно враховувати необхідність толерантного ставлення до представників інших культур для визнання актуальності досягнень світової культури.

## **Висновки до розділу 2**

Композиторська творчість завжди відбиває історичні події, особливості духовного розвитку суспільства, провідні естетичні установки і орієнтири суспільства. Звернення до творчості видатної української композиторки сучасності Б. Фільц викликано з одного боку, її феноменом, який потребує глибокого вивчення і популяризації як символу української культури, високої

духовності і патріотизму; з іншого – виконання її фортепіанних творів дає можливість майбутнім учителям мистецтва дотягнутись до краси і любові, що несе її музика, познайомитись з витокami української культури, навчитись розуміти і спілкуватись музичною мовою почуттів.

Використання художнього аналізу у процесі вивчення фортепіанних творів дає можливість визначити риси національної ментальності, особливості втілення в музичній мові відчуття краси і поетичності, любові до рідної культури (музичної культури), мелосу, танцювальності, що сприятиме вихованню почуття патріотизму у майбутніх учителів музичного мистецтва.

Вивчення кожного нового твору поглиблює розуміння майбутніх учителів музичного мистецтва культурної спадщини нації і ґрунтується на синтезі художнього змісту творчого зразка, його емоційного посилу та тих специфічних засобів вираження, які найбільше здатні розкрити контекст твору (втілення національних рис, які виявляється через застосування певних архетипів, традицій, музичних жанрів).

Вивчення фортепіанних творів Б. Фільц дають можливість майбутнім учителям музичного мистецтва відчутти і передати романтичну образну мовну натхненність, теплий ліризм, глибоку вкоріненість в українську народну пісенність (переважно Карпатського регіону), органічну інтеграцію та поєднання національних елементів у власному музичному мисленні авторки, застосування фольклорних тем, що надають музиці неповторного національного характеру – тобто провідні риси української культури. Виконуючи фортепіанний твір композиторки, студент, майбутній вчитель музичного мистецтва, втілює специфічні риси, що притаманні українському національному характеру; бачить, як через етнографічну цілісність, пісенність проявляється душа українського народу.

Фортепіанна музика Б. Фільц наповнена самобутніми інтонаційними барвами, мелодичними лініями, гармонією та вишуканим ритмом (наприклад, використання композиторкою унікального карпатського фольклору, в якому вона оспівує красу Карпатських гір і людей, які там живуть). Виконання таких

фортепіанних творів сприяє вихованню патріотичного почуття майбутніх учителів музичного мистецтва.

Особливе місце у творчому доробку композиторки займають твори для дітей (наприклад, «Яворівські іграшки»), виконання яких потребує особливого психологічного відчуття позитивного світу краси і казки, добра і любові. Дані твори дають можливість їх широкого застосуванні в межах різноманітних тем шкільної програми на уроках мистецтва, в умовах позакласної роботи (наприклад, як знайомство з творчим портретом видатної української композиторки).

Виконання фортепіанних творів знайомить майбутніх учителів музичного мистецтва з провідними рисами та жанровими особливостями українських народних танців, ладами народної музики (наприклад, з фольклором Закарпатської та Лемківської областей України у фортепіанних циклах «3 п'єси для фортепіано на теми лемківських народних пісень»; «Лемківські варіації»; «Закарпатські новелети»; «Карпатський етюд»; Варіації на власну тему для 2-х фортепіано).

Знайомство з видатними представниками української культури є дуже важливим для виховання патріотичного почуття майбутніх учителів музичного мистецтва, тому особливу значущість набуває цикл фортепіанних мініатюр «Музичні присвяти» (данина українським композиторам, які залишили особливий слід в житті Б. Фільц). Вивчення творів цього циклу дає можливість майбутньому учителю музичного мистецтва вести діалог з видатними постатями через музику композиторки.

Вивчення фортепіанних творів Ф. Шопена – символу національної польської культури, виявлення спільних рис (наприклад, гостро вираженого почуття патріотизму, переживання і музичного втілення історичних подій у Польщі, мелодійної основи творчості, що спирається на пісенний фольклор, застосування провідних національних танцювальних жанрів, любові до Батьківщини і туги за її долю в еміграції, інтересу до літературних джерел та поезії польських поетів та інших) між культурою України і Польщі дає

можливість не тільки поглибити розуміння образного змісту творів, але й відчутти специфіку різних культур, вести міжкультурний діалог.

Вивчення фортепіанних творів Ф. Шопена із застосуванням художнього аналізу дають можливість подальшого використання фортепіанних творів на уроках мистецтва та в умовах позакласної роботи. Так, особливого значення для сприйняття музики учнями набуває під час слухання музичних творів не демонстрація відеозаписів, а власне виконання фортепіанних творів учителем музичного мистецтва.

Таким чином, можна зазначити, що вивчення композиторських творів майбутніми учителями музичного мистецтва із застосуванням різних методів (художнього та культурологічного аналізу, методів асоціативного навіювання, жанрово-стильового та компаративного аналізу, методу порівняння, показу, використання синтезу мистецтв) може сприяти вихованню почуття патріотизму та любові до рідної культури та країни.

Міжнародні стандарти вищої освіти встановлюють широкий спектр компетенцій для випускників мистецьких і навчальних закладів. Мистецька освіта, що визначена нормативними поняттями, має на меті виховання особистісно-ціннісного ставлення до дійсності та мистецтва, сприяння розвитку навичок самореалізації, духовного самовдосконалення та міжкультурної компетентності, що надає важливої ролі міжкультурної компетентності. Так, міжкультурна компетентність розуміється як динамічна та інтегрована якість особистості, що охоплює значущі погляди на світ, практики спілкування та продуктивну поведінку в багатокультурному суспільстві.

Особливо важливим є те, щоб виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва здійснювалось в процесі збагачення досвіду міжнародної співпраці та майбутньої професійної обізнаності під час діяльності у період навчання, навчальної практики та самостійної діяльності. Сучасні моделі міжкультурного діалогу мають базуватися на національному надбанні України у сфері музичного мистецтва та наукових ресурсах

мистецької освіти. Одним з яскравих міжнародних проєктів є щорічне проведення міжнародного фестивалю-конкурсу музикантів-виконавців «Музичний дивоцвіт» на музично-хореографічному відділенні факультету мистецтв Криворізького державного педагогічного університету, участь в якому значно підвищує не тільки майстерність майбутніх учителів музичного мистецтва, але й сприяє вихованню патріотичних почуттів, національної свідомості і приналежності до власної культури.

## ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало можливість дійти наступних висновків. На основі аналізу ми визначили, що виховання патріотичних почуттів є одним із пріоритетних завдань, особливо в сучасних умовах. Почуття патріотизму нами розуміється як особливе відчуття, для якого важливим є опора на духовні принципи і моральні цінності, любов до Батьківщини і свого народу. Важливе місце відведено шануванню національної культури, турботі про добробут країни, становлення до неї як суверенної, правової, демократичної і соціальної держави.

В контексті історико-філософського підходу, поняття патріотизму передбачає розгляд його як суспільно-історичного явища, що обумовлене соціально-політичними, економічними, етнокультурними та іншими характеристиками конкретного суспільства; в контексті педагогічного та психологічного підходів, поняття патріотизму розглядається як один із компонентів особистості, що впливає на її поведінку та взаємодію з іншими. Важливим є те, що виховання почуття патріотизму повинно включати відчуття національної самосвідомості, культури міжетнічних відносин, планетарної свідомості, правосвідомості, політичної культури, дбайливого ставлення до природи, моральності, культурної поведінки особистості (Н. Волкова).

Основними архетипами національної свідомості особистості по відношенню до особистості та суспільства є наступні: стимулювання самопізнання, саморефлексії; знання національно-культурних традицій свого народу; усвідомлення соціальної значущості власної діяльності та сенсу життя; формування духовної основи та життєвої мудрості. Провідними різновидами патріотизму залишаються: етнічний (базується на почутті приналежності нації, її мови, культури, історії); територіальний (відношення до певної території, ландшафту, клімату тощо); державний (відповідає за виховання світогляду громадян).

Серед найбільш потужних засобів, що впливають на виховання патріотичних почуттів, є мистецтво (музичне мистецтво, включаючи композиторську творчість). Розуміння і любов до музичної культури свого народу та формування на цій основі національної самосвідомості можливе при активному використанню таких видів діяльності, як діяльність композитора, виконавця і слухача. Таким чином, для майбутнього учителя музичного мистецтва особливе місце повинна займати його виконавська діяльність, яка надає можливості під час живого спілкування, доносити до слухачів красу і художній сенс композиторського твору, високі духовні цінності і домінанти, особливості національної культури і її мелосу.

В кожній композиторській творчості завжди яскраво виражений національний фактор (втілення в музиці характерних рис місцевого соціуму, провідних архетипів, усталених традицій); представлений національний стиль, як корекція індивідуального та історичного стилів в умовах даної національної культури (С. Тишко). Через композиторську творчість передаються глибокі емоції, відчуття та ідеї, відтворюється національний дух та історичні події, все це є засобами її впливу на виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва, які він опановує у процесі вивчення і виконання. Саме тому, особливого значення сьогодні набуває репертуар, який накопичує майбутній вчитель музичного мистецтва під час навчання на заняттях з музичного інструменту.

Аналіз композиторських творів дав можливість виявити провідні аспекти, що можуть впливати на виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва, серед яких є: знайомство через композиторську творчість з історичними подіями, ціннісними установками, естетичними поглядами, що втілюються композиторами в музичних образах; засвоєння провідних жанрів (як пам'яті культури), що притаманні тій чи іншій культурі (в українській культурі це пісенність, мелодизм, кантиленність, співочість і ціла низка специфічних танцювальних національних жанрів). У процесі вивчення і виконання фортепіанних творів українських композиторів,



майбутні вчителі музичного мистецтва мають можливість на глибинному рівні розуміти їх специфіку, втілювати красу і поетичність.

Серед провідних аспектів, що впливають на виховання почуття патріотизму майбутніх учителів музичного мистецтва засобами композиторської творчості ми визначили:

- ставлення до пісенності та фольклору країни;
- інтерес до провідних національних жанрів;
- ставлення до природи рідного краю, країни, людей;
- ставлення до історії свого народу, національних символів та визначних історичних постатей.
- ставлення до моральних цінностей, традицій, звичаїв;
- ставлення до національного культурного надбання;
- ставлення до державного устрою.

Опора на названі аспекти, які художній аналіз дає можливість виявити в композиторських творах у процесі вивчення і інтерпретації майбутніми вчителями музичного мистецтва, дає можливість не тільки (через поезику та духовні цінності композиторів, жанрову семантику і специфічність музичної мови та інше) на більш глибокому рівні їх засвоїти, але й в цілому, сприятиме вихованню патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва.

Особливого значення набуває репертуар, який засвоює майбутній вчитель музичного мистецтва під час навчання, саме тому, звернення до творчості видатних українських сучасних композиторів сучасності, а саме, Б. Фільц є дуже актуальним. Творчість композиторки можна розглядати як символ української культури з її високою духовністю і патріотизмом; наповненою красою і любов'ю до рідного краю і людей, його історії і культури.

Фортепіанні твори Б. Фільц знайомлять з особливостями культури різних регіонів України (наприклад, Карпатського регіону), завдяки органічній інтеграції та синтезу національних елементів у власному

музичному мисленні авторки; застосуванню фольклорних тем, що надають музиці неповторного національного характеру. Через виконання фортепіанних творів композиторки, майбутній вчитель музичного мистецтва передає специфічні риси, які притаманні українському національному характеру.

Серед характерних рис фортепіанної музики Б. Фільц, які сприяють вихованню патріотичних почуттів, назвемо: самобутні пісенні інтонаційні барви, мелодичні лінії, вишукана гармонія, ритм, характерні танцювальні жанри (застосування карпатського фольклору, в якому оспівується краса Карпатських гір і людей, які там живуть). Особливе місце у творчому доробку композиторки займають твори для дітей (наприклад, «Яворівські іграшки»), які створюють позитивний і чарівний світ краси і казки, добра і любові. Дитячі твори дають можливість їх широкого застосуванні в межах різноманітних тем шкільної програми на уроках мистецтва, в умовах позакласної роботи (наприклад, як знайомство з творчим портретом видатної української композиторки).

З провідними рисами та жанровими особливостями українських народних танців, ладами народної музики (фольклор Закарпатської та Лемківської областей України) знайомлять фортепіанні цикли «3 п'єси для фортепіано на теми лемківських народних пісень»; «Лемківські варіації»; «Закарпатські новелети»; «Карпатський етюд»; Варіації на власну тему для 2-х фортепіано); видатні представники української культури представлені у циклі фортепіанних мініатюр «Музичні присвяти» (данина українським композиторам, які залишили особливий слід в житті Б. Фільц).

Звернення до фортепіанних творів Ф. Шопена – символу національної польської культури, виявило багато спільних рис (гостро виражене почуття патріотизму, переживання і музичне втілення історичних подій у Польщі, мелодійна основа творчості, застосування провідних національних танцювальних жанрів, любов до Батьківщини і туги за її долю в еміграції, інтерес до літературних джерел та поезії польських поетів) між культурою України і Польщі, що обумовило наш вибір. Різноманітні фортепіанні твори

Ф. Шопена із застосуванням художнього аналізу, з одного боку дають можливість значно підвищити майстерність майбутнього вчителя музичного мистецтва, з іншого –використовувати їх в школі на уроках мистецтва та в умовах позакласної роботи у власному виконанні.

Таким чином, зазначимо, що вивчення композиторських творів майбутніми учителями музичного мистецтва із застосуванням різних методів (художнього та культурологічного аналізу, методів асоціативного навіювання, жанрово-стильового та компоративного аналізу, методу порівняння, показу, використання синтезу мистецтв) може позитивно впливати на виховання почуття патріотизму та любові до рідної культури і країни. На процес виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів музичного мистецтва може позитивно вплинути збагачення досвіду міжнародної співпраці та майбутньої професійної обізнаності під час діяльності у період навчання, навчальної практики та самостійної діяльності. Серед різних моделей міжкультурного діалогу, що базуються на національному надбанні України у сфері музичного мистецтва та наукових ресурсах мистецької освіти є фестивалі-конкурси музичного мистецтва.

Одним із яскравих міжнародних проєктів, в якому активно приймають участь майбутні вчителі музичного мистецтва, являється міжнародний фестиваль-конкурс музикантів-виконавців «Музичний дивоцвіт», що проводиться на музично-хореографічному відділенні факультету мистецтв Криворізького державного педагогічного університету і сприяє вихованню патріотичних почуттів, національної свідомості і приналежності до власної культури.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамчук О. В. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів : дис... канд. пед. наук : 13.00.07 / Тернопіль, 2006. 254 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/1370> (дата звернення 04.09.2024).
2. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ. 2001. 272 с. URL: [https://shron1.chtyvo.org.ua/Anderson\\_Benedict/Uiavleni\\_spilnoty.pdf?PHPSESSID=67ivjo0qp7j4kdon57dh1af0q5](https://shron1.chtyvo.org.ua/Anderson_Benedict/Uiavleni_spilnoty.pdf?PHPSESSID=67ivjo0qp7j4kdon57dh1af0q5) ( дата звернення 18.10.2024).
3. Арістотель. Політика / Пер. з давньогрец. О.Кислюк. Київ : Основи, 2000. 236 с.
4. Артеменко Л. Сучасне розуміння патріотичного виховання *Педагогічний альманах: збірник праць молодих науковців*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. С. 9–13.
5. Батюк Н. О. Формування художньо-образного мислення молодших школярів на уроках музики: автореферат дис.... канд. пед. наук: 13.00.02 -теорія і методика навчання музики та музичного виховання. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2003. 19 с.
6. Безклубенко С. Д. Українська культура: погляд крізь віки. Історико-теоретичні нариси. Ужгород: Карпати, 2006. 512 с.
7. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Основні тенденції, методи, засоби і форми патріотичного виховання*. Вісник Наукової бібліотеки. 2015. Вип. 4. С. 26-33. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk\\_2015\\_12-13\\_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2015_12-13_25) (дата звернення 07.09.2024).
8. Бех І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Світ виховання*. 2007. № 1 (20). С. 23–34.
9. Белікова В. Висвітлення загальної характеристики музичної мови Богдани Фільц. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2018. Т. 81, № III. С. 404–412.

URL: <https://osvita.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/204> (дата звернення 16.06.2024).

10. Белікова В. Історія української музики : навчальний посібник. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. 468 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10461> (дата звернення 29.04.2024).

11. Белікова В. Фортепіанні твори для дітей у творчості Б. Фільц. *Наукові записки. Серія: Мистецтвознавство*. Тернопіль, 2012. № 3. С. 12–19. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/19569> (дата звернення 26.04.2024).

12. Бойко С. М. Становлення і розвиток національної самосвідомості українського народу: ціннісний вимір: дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.12. Київ, 2005. 200 с.

13. Біднюк А., Тарасюк О. Фредерік Шопен: деякі факти з життя генія URL: <https://kpi.ua/chopin-photo> (дата звернення 14.05.2024).

14. Білова Н. К. 2015. Педагогічне проектування процесу навчання майбутніх учителів музичного мистецтва. *Наукові записки. Ніжинський державний університет ім. Миколи Гоголя, Психолого-педагогічні науки*. 2015. 1, С. 78–84. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp\\_2015\\_1\\_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2015_1_19) (дата звернення 10.06.2024).

15. Ващенко, Г. Виховний ідеал : підручник. Брюссель : Записки Виховника, 1976. 208 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000019036> (дата звернення 12.10.2024).

16. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Полтава : Ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. Т. 1. 191 с.

17. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини. Київ: Музична Україна, 1997. 94 с.

18. Витвицький В. Василь Барвінський у моїх спогадах. *Музикознавчі праці*. Львів, 2003. С.138–158. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2763/file.pdf> (дата звернення 13.09.2024).

19. Вишневецький О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів, 1996. 238 с. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/library/vyshnevsky.pdf> (дата звернення 17.10.2024).
20. Воевідко Л. М. Компоненти фахової підготовки студентів мистецьких спеціальностей. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 18. С. 326–331. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo\\_2015\\_18\\_60](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2015_18_60) (дата звернення 26.08.2024).
21. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посібник [для студентів вищ. навч. закладів]. Київ: Академія, 2001. С. 166–169. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/library/volkova.pdf> (дата звернення 26.05.2024).
22. Глива Є. Онтологічний образ людини в творчості Григорія Сковороди. Київ : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 256 с. URL: <http://komm.ltd.ua/images/SKOVORODA.pdf> (дата звернення 14.05.2024).
23. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави. *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 9–14.
24. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009714> (дата звернення 27.03.2024).
25. Гордійчук М. Пісня душі. *Музика*. 1981. № 3. С. 18–21.
26. Дем'яненко Н. Формування національної культури молоді в педагогічній спадщині В. М. Верховинця. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2012. 268 с.
27. Євтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств. *Політичний менеджмент*. № 3. 2008. С. 3–13. URL: [https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/evtuch\\_mizkulturnyi.pdf](https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/evtuch_mizkulturnyi.pdf) (дата звернення 03.11.2024).
28. Єгорова І.В. Музичне мистецтво як засіб формування національної самосвідомості в учнів на уроках музики в сучасній українській школі (методичний аспект) / *Vzdelávanie a spoločnosť*. 2017.

<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9> (дата звернення 11.06.2024).

29. Жученко В.О. Шляхи побудови міжкультурного діалогу для запобігання регіональним конфліктам. Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва. Львів, 2023 р. 87 с.

30. Загайкевич М. Богдана Фільц: творчий портрет. Тернопіль: Астон, 2003. 144 с.

31. Загайкевич М. П. Українсько-польські мистецькі взаємини ХІХ ст. Київ: Логос, 1998. 59 с.

32. Зайцева А. В. Формування досвіду міжкультурної комунікації студентів факультету мистецтв педагогічних університетів. *Науковий часопис Українського державного університету ім. Михайла Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*. Київ, 2024. С. 30–35. URL: <https://sj.udu.edu.ua/index.php/tmae/article/view/1507/1232> (дата звернення 11.09.2024).

33. Іваницький А. Українська народна музична творчість : навч. посіб. Київ : Музична Україна, 1990. 334 с.

34. Іваницький А. Українська народна музична творчість : навч. посіб. / ред. М. М. Поплавський. Вид. 2-ге, доопрацювання. Київ : Музична Україна. 1999. 222 с.

35. Івченко Ю. В. Соціально-філософський зміст патріотизму. *Філософські та методологічні проблеми права*, № 1 (11). 2016. С. 154–162 URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/390/392> (дата звернення 27.08.2024).

36. Канішевська Л. Основи патріотичного виховання учнів шкілінтернатів для дітей сиріт і дітей, які залишились без піклування батьків, у позаурочний час: метод. рекомендації. Київ : Ін-т педагогіки АПН України, 1997. 14 с.

37. Коваль Т. В. Виховання молодших школярів засобами української народної пісні в умовах Нової української школи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 27. Том 3. С. 107–112. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203675> (дата звернення 12.07.2024).

38. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти / Інф. збірник МОН України, 1996. № 13. URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/natsionalno-patriotichnogo-vikhovannya-ditey-ta-molodi-nakaz-mon-2015-06-15-641.pdf> (дата звернення 14.09.2024).

39. Крижанівська Т. І. Методика комплексного використання мистецтв у процесі розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 1998. 17 с.

40. Кушнірук О. Рефлексія національного в музичному дискурсі. *Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки*. Київ, 2009. С. 43–47. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27655/05-Kushniruk.pdf?sequence=1> (дата звернення 03.09.2024).

41. Магур Л., Фрайт О. Фортепіанна та хорова творчість Богдани Фільц для молоді. Дрогобич: Коло, 2003. 80 с. URL: <https://ukrmus.wordpress.com/wp-content/uploads/2019/01/2018-2-n28-22.pdf> (дата звернення 02.10.2024).

42. Макаренко А.С. Педагогічні науки. Збірник наукових праць. Суми, 2008. 412 с. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5396/1/PedNauki.pdf> (дата звернення 02.05.2024).

43. Матвієнко Н. Формування національного світогляду студентів засобами етнокультурних традицій. *Креативна педагогіка*. 2017. С. 168–179.



URL: [https://library.zu.edu.ua/doc/creat\\_pedagog/12/2017\\_12.pdf](https://library.zu.edu.ua/doc/creat_pedagog/12/2017_12.pdf) (дата звернення 03.10.2024).

44. Мельник, О. П. Формування досвіду музично-просвітницької діяльності майбутніх вчителів музики як педагогічна проблема. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2009. №8. С. 108–113. URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2848/13/O\\_MELNIK\\_NCHNPUMPD\\_8\\_IS\\_UKKUGB.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2848/13/O_MELNIK_NCHNPUMPD_8_IS_UKKUGB.pdf) (дата звернення 01.11.2024).

45. Міл Джон Стюарт. Про свободу : есе / пер. з англ. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 463 с. URL: <http://litopys.org.ua/mill/mill01.htm> (дата звернення 14.09.2024).

46. Нагорна Д. Особливості патріотичного виховання молодших школярів на уроках музичного мистецтва. *Мистецтво та освіта в контексті європейського виміру*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. онлайн-конф. 02 лист. 2022 р. Вінниця : ВДПУ, 2022. С. 200–202. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-28.04.2023.61> (дата звернення 06.10.2024).

47. Ніколаї Г. Українська фортепіанна музика як феномен культури ХХ століття. *Ars inter Culturas. Słupsk* : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, 2010. N 1. S. 121–132. URL: <https://europub.co.uk/articles/-A-167059> (дата звернення 23.09.2024).

48. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ueg9fTOFqFqVI7d7ahMbhiveI-jojSQJ/view> (дата звернення 20.09.2024).

49. Пахомов І. В. Національно-патріотичне виховання здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах воєнного стану: електронний навчальний курс. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2023. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741710> (дата звернення 26.10.2024).

50. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 514 с.
51. Петронговський Р. Р., Левківський М. В. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників : монографія. Житомир : Полісся, 2003. 220 с. URL:<http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/13163> (дата звернення 04.06.2024).
52. Печерська Е. Формування особистості засобами музики / Рідна школа. 1998. №12. С. 57–59.
53. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 : Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
54. Русова С. Вибрані педагогічні твори / упор. передмови О. В. Проскура. Київ: Освіта, 1996. 303 с.
55. Саган О. Н., Пилипенко Т. І. Європейські пріоритети державної етнонаціональної політики України. Рамкова конвенція про захист прав національних меншин. Київ, 2008, 488 с.
56. Свірідовська Л. Фортепіанна мініатюра в українській музичній культурі (кінець XIX перша третина XX ст.) : автореф. дис... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.01 Теорія та історія мистецтва / Київський національний ун-т культури і мистецтв. Київ, 2007. 18 с. URL:<https://referatu.net.ua/referats/7569/173525> (дата звернення 19.08.2024).
57. Свірідовська Л. М. Фортепіанна мініатюра в українській музичній культурі (кінець XIX – перша третина XX ст.) : дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.01 «Теорія та історія культури». Київ, 2007. 164 с.
58. Стеценко К. Українська пісня в народній школі : доклад на з'їзді вчителів народних шкіл Ямпільського повіту на Поділлі. Вінниця. 1917. 8 с.

59. Сторонська О. Рух за виховання через мистецтво як напрям німецької реформаторської педагогіки кінця XIX – початку XX століття. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2014. Вип. 48. С. 260–265. URL:[https://library.udpu.edu.ua/library\\_files/psuh\\_pedagog\\_probl\\_silsk\\_shkolu/48/41.pdf](https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/48/41.pdf) (дата звернення 17.10.2024).

60. Сухомлинський В.А. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Кишинів : Луміна, 1979. 624 с. URL: [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online\\_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004854](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004854) (дата звернення 08.09.2024).

61. Тишко С., Мамаєв С. Мандрівки Глінки: Коментар до «Записок». Київ, 2002. 508 с.

62. Тупікова Г. А. Підготовка майбутніх учителів до патріотичного виховання школярів засобами українського музичного мистецтва: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Суми, 2018. 298 с. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/811d94a3-b3b2-4b1b-a02a-488ba5551b81/content> (дата звернення 01.09.2024).

63. Українська освіта в умовах війни: монографія / за наук. ред. С.О. Терепищого. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2020. 234 с. URL:[https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/33758/Ukrainian%20education\\_2020.pdf?sequence=1](https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/33758/Ukrainian%20education_2020.pdf?sequence=1) (дата звернення 21.06.2024).

64. Федоренко О. М. Національно-патріотична вихованість учнів загальноосвітніх шкіл: психологічний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць Класичного приватного університету. 2016. № 51 (104). С. 400–409. URL: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2016/51/56.pdf> (дата звернення 19.09.2024).

65. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; ред. В.І. Шинкарук та ін. Київ: Абрис, 2002.

742 с. URL:[https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk\\_Volodymyr/Filosofskyi\\_entsy\\_klopedychnyi\\_slovnyk.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsy_klopedychnyi_slovnyk.pdf) (дата звернення 12.04.2024).

66. Фільц Б. Фортепіанні цикли. Тернопіль : Астон, 2002. 84 с.

67. Фільц Б. Яворівські іграшки для фортепіано: навчальний посібник / Редактор-упорядник, вст. ст. Олександра Німилович. Дрогобич: Посвіт, 2017. 40 с.

68. Чеботаренко О.В. Музичний текст як культурологічний феномен у контексті музичної освіти. *Музична освіта: філософський, мистецтвознавчий та педагогічний наголоси* : монографія. Кривий Ріг : ФО-П Чернявський Д.О. 2018. С. 100–122. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/3144/1/%D0%9C%D1%83%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf> (дата звернення 01.11.2024).

69. Чеботаренко О.В. Розвиток музичного мислення на матеріалі фортепіанного циклу Б. Фільц «Яворівські іграшки». *Наукові записки* / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. Вип. 169. С. 164–167. URL: <https://cusu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/170/30.pdf> (дата звернення 16.10.2024).

70. Чеботаренко О.В. Специфіка музичного мислення у контексті піаністичної діяльності. *Музичне мистецтво і культура*. 2018. Вип. 26. С. 30–41. <http://www.music-art-and-culture.com/index.php/music-art-and-culture-journal/article/view/333>.

71. Шевченко П. І. В. О. Сухомлинський про розумове виховання. *Викладання і виховання в початкових класах національної школи* : навч. посібник / за ред. О. Любар та Д. Т. Федоренко. Київ, 1998. С. 7–12. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5077> (дата звернення 04.10.2024).

72. Шульгіна В.Д. Українська музична педагогіка: підручник для студ. вищ. вавч.закл. Київ: ДАКККиМ, 2008. 263 с. URL:

<https://kmaecm.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/shulgina.ukr.muz.pedagogika-pidruchnyk-2016-nov.pdf> (дата звернення 15.04.2024).

73. Юрченко В.І. Формування в молоді національної самосвідомості – одне з головних завдань освіти. *Рідна мова: Квартальник українського вчительського товариства у Польщі*. 2012. № 18. С.13-15. URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/330/1/V\\_Yurchenko\\_%20FMNS\\_%20Ridna%20Mowa-18%20-%202012.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/330/1/V_Yurchenko_%20FMNS_%20Ridna%20Mowa-18%20-%202012.pdf) (дата звернення 12.06.2024).

74. Ян Шан Дин. Як просувати національну музичну культуру в музичній освіті. *Світ статті*. 2012. С. 88–91.

75. Abraham, Gerald. Chopin`s Musical Style. London: Oxford University Press, 1968. URL: <https://archive.org/details/chopinsmusicalst0000abra> (дата звернення 27.05.2024).

76. Galston, W. A. (2007). Civic knowledge, civic education, and civic engagement: A summary of recent research. *International Journal of Public Administration*, 30(6-7), 217–234. [in English]. URL: [10.1080/01900690701215888](https://doi.org/10.1080/01900690701215888) (дата звернення 28.05.2024).

77. Huntington S. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. University of Oklahoma Press. 1991. URL: <https://www.ned.org/docs/Samuel-P-Huntington-Democracy-Third-Wave.pdf> (дата звернення 29.08.2024).

78. Kant, Immanuel; Nisbet, Hugh Barr; Reiss, Hans (1991) «Kant: political writings». Cambridge University Press. URL: <https://www.bard.edu/library/arendt/pdfs/Kant-Political.pdf> (дата звернення 14.10.2024).

79. Popovych N. Role of creative activity in the formation of professional and personal experience of the future music teacher. *European Researcher. : International Multidisciplinary Journal*. 2014. S. 997-2004. URL: <http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/handle/123456789/1595> (дата звернення 11.09.2024).

80. Rousseau J.J. *Emil, czyli o wychowaniu*, Wrocław 1955.

81. The Philosophy of Plato. By G. C. Field. London, 1949. Chs. 4, 5. URL:  
<https://doi.org/10.1017/s0009840x00174098> (дата звернення 02.11.2024).